

Filatelistengroep
HET BALTISCHE GEBIED

**Filatelistengroep
'Het Baltische Gebied'**

Lidmaatschap

Digitaal € 20,00 per jaar.
Nederland € 30,00 per jaar.
Buitenland € 35,00 per jaar.

Voorzitter

R.W. van Wijnen
Karthuizerstraat 31
6824 KA Arnhem
tel. 026 3513484
voorzitter@hetbaltischegebied.nl

***Penningmeester/Secretaris
ledenadministratie***

H.W.A. Pijpers
Nederlandlaan 42
2711 JA Zoetermeer
tel. 06 53171208
secretaris@hetbaltischegebied.nl
penningmeester@hetbaltischegebied.nl

***Opmaak/redactie
'Het Baltische Gebied'***

J. Kaptein
Reigerskamp 705
3607 JP Maarssen
tel. 0346 574418
redactie@hetbaltischegebied.nl

Beheerder bibliotheek

O. Petri
Brugakker 3640
3704 LP Zeist
Tel. 030 6950735
bibliotheek@hetbaltischegebied.nl

Erelid

A.C. de Bruin

Bankgegevens

IBAN: NL95INGB0003243251
BIC: INGBNL2A
"Het Baltische Gebied"
te Zoetermeer

HBG op Internet

www.hetbaltischegebied.nl

INHOUDSOPGAVE

- 2 **Beste mensen...**
Ruud van Wijnen
- 3 **Estland en zijn onderzeeër Lembit : diverse vondsten in historisch perspectief**
Olav Petri
- 11 **Terugkomen op... Tartu**
Sijtze Reurich
- 12 **De postzegels van de Republiek Midden-Litouwen**
Victor Coenen
- 22 **Enerzijds en anderzijds, de laatste en de eerste. Of: op de randen van plaats en tijd**
Ruud van Wijnen
- 33 **Post van Rusland naar het Baltische gebied vóór de vrede van Brest-Litovsk, 1918**
Alexander Epstein
- 37 **De lokale uitgave van Elva, 1941. Een nieuwe ontdekking**
Thomas Löbbbering
- 44 **Grinius, een toevallige ontmoeting**
Olav Petri
- 46 **Valse Letten**
Jan Kaptein, Keimpe Leenstra, Audrius Brazdeikis
- 48 **Terugkomen op**
Jan Kaptein
- 50 **Voor u gelezen**
Joop van Heeswijk, Jan Kaptein, Olav Petri, Ruud van Wijnen

Bijeenkomst 2014: 22 maart en 27 september 2014 in Geldermalsen

Bij de voorplaat: Postwaardestuk van 5 kop. van PETROGRAD naar Jurjev.

Op de dag van verzending, 19 februari 1918, hervatten de Duitsers hun offensief tegen Rusland. Hiermee kwam ook een einde aan de uitwisseling van post tijdens de wapenstilstand.

Of de kaart Jurjev bereikte valt niet op te maken, wel dat de Duitsers de kaart in Riga censureerden en er "Dorpat" opschreven.

Zie verder het artikel van Alexander Epstein op de pagina's 33-36.

Ruud van Wijnen

Drie maanden na de vorige uitgave van “het Baltische Gebied” presenteren we nu, met enige trots, naast de gedrukte versie van ons blad ook een digitale. In de hand nemen of het beeldscherm laten oplichten: aan u de keus. Hoewel begin maart nog niet alle leden te kennen hadden gegeven op welke wijze ze het blad willen ontvangen, lijkt het er op dat ongeveer een kwart kiest voor digitale ontvangst.

Om misverstanden te voorkomen: de leden die kozen voor het gedrukte blad krijgen daarnaast ook de beschikking over de digitale versie. Het verheugt ons dat de noodzakelijke verhoging van de contributie niet heeft geleid tot opzeggingen van het lidmaatschap. Wel waren er vragen, gelukkig. De keuze voor een gedrukt blad of de digitale versie kunt u per kalenderjaar aanpassen. We gaan er van uit dat door het verhogen van de contributie, het terugdringen van de portokosten en het uitdelen van het blad tijdens de bijeenkomsten in Geldermalsen de balans tussen inkomsten en uitgaven zal worden hersteld.

De afgelopen maanden had ik meer tijd om te lezen dan normaal en, toeval of niet, in de Volkskrant verschenen recensies van twee boeken die zich afspelen in het Baltische gebied. In “De stad N” van Leonid Dobytsjin (1894-1936) beschrijft hij het leven in Dvinsk (Daugavpils), een Oost-Europese mengelmoes van allerhande rang en stand, etniciteit en geloof, van even voor de oorlog met Japan (1904-1905) tot even na de dood van Tolstoj in 1910. “Je ruikt, hoort en ziet het pre-revolutionaire Rusland” (**afb. 1**) Een jaar na het verschijnen van zijn boek werd Dobytsjin op een bijeenkomst van de Leningradse Schrijversbond getraakteerd op zulke felle ideologische kritiek, dat hij na afloop van de zitting de Neva inliep en verdronk. De Finse schrijfster, met een Estse moeder die veel over haar land vertelde, Sofi Oksanen verhaalt in haar “Als de duiven verdwijnen” over een heel ander periode. Van de Sovjetbezetting

Afb. 1

Dvinsk, ansichtkaart uit 1915.

Recensie “Alles is er goed, en iedereen houdt van mij” door Michiel Krielaars, Volkskrant, 20 dec. 2013.

in 1941 en de Duitse die erop volgde naar de jaren zestig van de vorige eeuw.

Wat betekenen de decennia durende bezettingen voor een familie, hoe te overleven? Met name voor de neven Roland en Edgar, verzetten, aanpassen of collaboreren?

(Recensie door Arjan Peters, Volkskrant 14 sept. 2013).

Beide boeken zeer aanbevolen.

Het grootste eerbetoon voor de schrijver van een artikel in ons blad bestaat er uit dat iemand, hoe dan ook, op reageert. Olav Petri schrijft over veel dat op zijn pad komt en vragen bij hem oproept, van onderzeeboten (in de Filatelie) en vlaggen tot niet geleegde brievenbussen en briefkaarten met onbekende gangen. Dat leverde afgelopen tijd contacten op met een heer op leeftijd die de onderzeeboot in Vlissingen had zien bouwen en Alexander Epstein in Tallinn die in dit nummer reageert met een bijdrage.

Tot onze vaste schrijvers rekenen we zeker ook Thomas Løbbering. Ditmaal meldt hij ons een nieuwe vondst bij de opdrukuitgave van Elva in 1941.

Jan Kaptein is altijd op zoek naar verzamelaars van buiten onze eigen kring die iets kunnen vertellen en laten zien.

Dit keer vond hij op de Postex in Apeldoorn mooi materiaal over het Vilniusgebied. Dankzij hem kunnen wij het nu ook zien. Zelf ben ik op zoek gegaan naar de grenzen, naar de laatste en de eerste. Soms mijlenver van elkaar, soms van de ene dag op de andere. Een uitnodiging om mee te zoeken en te reageren. Geen groter eer immers.

Ik wens iedereen veel leesplezier, met papier in de hand of vanaf het scherm.

ESTLAND EN ZIJN ONDERZEEËR LEMBIT : DIVERSE VONDSTEN IN HISTORISCH PERSPECTIEF

Olav Petri

In 1994 gaf Estland twee postzegels uit, gewijd aan uitvindingen, o.a. met de Minox fotocamera er op, bekend uit oudere spionagefilms. In 1996 verscheen een postzegel, gewijd aan een onderzeeër, de Lembit (afb. 1).

“Die heeft waarschijnlijk ook iets te maken met een Estse uitvinding of een Estse scheepswerf”, dacht ik en besteedde er verder geen aandacht aan.

Afb. 1 Mi. 273

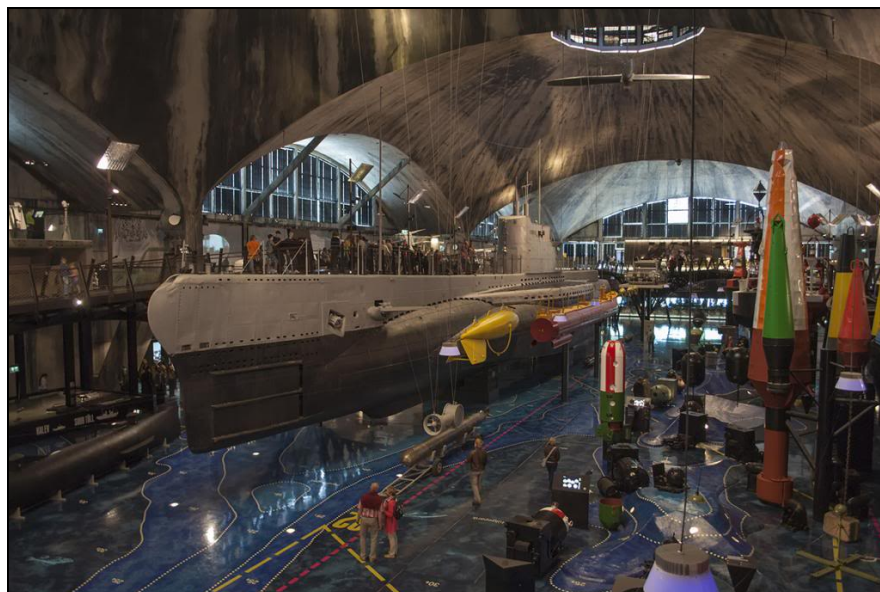
Totdat ik dit schip tegenkwam bij een speurtocht naar de gebeurtenissen rond de Poolse onderzeeër Orzel in september 1939. Van het een kwam het ander. De speurtocht leverde een groot aantal mij zeer verrassende gegevens op, zaken waar ik geen enkele weet van had.

Gaarne wil ik het Scheepvaartmuseum in Tallinn, met name de enthousiaste Arto Oll bedanken en Teele Saar die mij met hem in contact bracht, voor hun steun bij het schrijven van dit artikel en voor geleverd aanvullend materiaal.

Museumschip

Momenteel is de Lembit een museum-schip, onderdeel van het scheepvaartmuseum in Tallinn. Het ligt in een oude watervliegtuigenhangar. In de zomer van 1940 werd de Estse marine gedwongen op te gaan in de sovjet vloot.

De Lembit voer lang onder de sovjet marinevlag maar werd in 1992 door Rusland teruggegeven aan Estland.

Afb. 2
Scheepvaartmuseum Tallinn.

Het schip werd in 1994 opnieuw in dienst gesteld van de Estse marine, waar het een ereplaats kreeg als “schip nummer 1”. Bruikbaar was het antieke schip niet meer. Iets vergelijkbaars doet zich voor in Griekenland waar het slagschip Averof, 100 jaar oud, nog steeds in dienst is. Hetzelfde geldt voor HMS Victory van Nelson. In 2011 is de Lembit echter buiten dienst gesteld en overgedragen aan het museum.

Defensieplannen

Estland bouwde als jonge staat zijn defensie op, er was militair overleg met buurlanden, regelmatig was er overleg of werd er samengewerkt, maar tot een echt defensieverdrag en goede onderlinge afspraken kwam het niet. Voor 1940 waren bijvoorbeeld

marineoefeningen met Letland gepland die echter niet doorgingen. Als primaire militaire tegenstander beschouwde men de Sovjet-Unie. De Finse Golf vormde voor zowel Estland als Finland een frontlijn, daar waren landingen te verwachten in geval van oorlog. Uit de tsarentijd bezaten beide landen nog kustbatterijen. Deze werden gemoderniseerd. Voor Estland was dit krijgsmachtonderdeel zelfs een elite-eenheid. De moderne batterijen konden door hun bereik, in combinatie met zeemijnen, Leningrad en de Russische vloot in de basis Kronstad afsluiten van de buitenwereld. De Estse marinecommandant Hermann Salza was een groot voorstander van zo'n strategie. Onderzoekers konden daarbij als aanvulling zeer waardevol zijn.

Finland en Estland hebben in het interbellum gezamenlijke marine-oefeningen gehouden tot in juli 1939. President Päts was een warm voorstander van nauwe politieke samenwerking met Finland maar kreeg hiervoor geen steun van de achterban, Finland was ook vóór, maar meende dat militair de grootste winst voor Estland zou zijn.

De Estse opperbevelhebber verklaarde ooit dat Estland en Finland geen militaire geheimen voor elkaar hadden. Estse en Finse militairen oefenden ook in het geheim met zogenaamde “war-games”.

Rusland was door spionnen zeer goed op de hoogte van deze samenwerking en oefeningen en realiseerde zich dat de strategische dreiging groot was.

De schepen, de financiering, de trots en een verdachte opkoper

In 1933 besloot Estland de defensie te moderniseren. In plaats van aan vliegtuigen en tanks werd besloten het geld te besteden aan de marine.

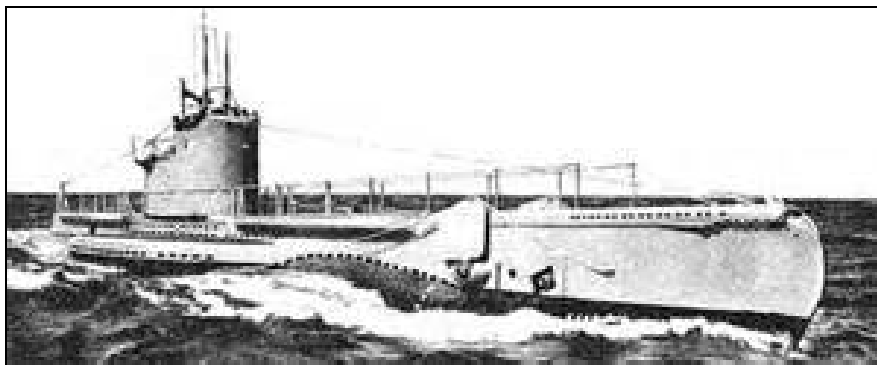
Opperbevelhebber Laidoner stond achter dit besluit, hij wilde te land vooral sterke fortificaties nabij de grenzen, de Estse luchtmacht stelde weinig voor.

Afb. 4 (100 %)
Johan Laidoner op Mi. 632 (2009)

In Estland werd op grote schaal landelijk geld ingezameld voor de bouw van twee onderzeeërs, de Lembit en de Kalev (**afb. 5**), genoemd naar Lembit, een held uit de strijd van de oude Esten tegen de Zwaardbroeders, de tijd van de Orde, en een held uit de Estse mythologie.

De regering had tevens geld beschikbaar door de verkoop van oude

Afb. 3
De Lembit op zee.

Afb. 5
De Kalev en de Lembit

Russische mijnenlegger-kruisers aan Peru. Beide onderzeeërs werden een nationaal symbool van inzet voor de onafhankelijkheid.

De schepen, gebouwd in Engeland bij Vickers-Amstrong (Nederlandse onderzeeërs werden te groot bevonden voor de Oostzee) en qua bouw gelijkend op de S-klasse, waren “state of the art”, konden mijnen leggen, en

waren speciaal versterkt voor de vaart in water met drijfijis. Ze konden zowel de Estse maat torpedo's gebruiken als de Finse.

De Lembit en de Kalev waren bij de indienststelling in 1936 de trots van de natie, ze waren immers door het volk zelf betaald.

Na proefvaarten en oefeningen in de Noordzee kwamen de schepen in juli 1937 in Estland aan. .

Valentin Grenz, Valev Mere en Johannes Santpank (**afb. 7**) waren de achtereenvolgende commandanten van de Estse zeestrijdkrachten, officieren met een oude Russische opleiding. Ze lieten beide schepen volop oefenen, ook in samenwerking met Finnen. Tallinn was de basis, voor de zomer had men een hulpbasis bij Loksa, meer naar het oosten gelegen aan de Finse Golf (**afb. 8**).

Afb. 8 (100 %)
Mi. 578 (2007), Loksa is op dit kaartje aangegeven in de baai.

Uiteraard werd er veel aan vlagvertoon gedaan, er kwam een nationale dag van de marine, de mensen konden zien waar hun geld aan was gespendeerd (**afb. 9**). Inmiddels was een collecte begonnen voor een onderzeebootjager. De bemanning was een elitegroep, iedereen was getraind in het uitvoeren van drie verschillende taken, dus een torpedist kon ook elektricien zijn en tevens het werk doen van een matroos in de machinekamer.

Afb. 10
A.R.H. Pontak en F.A. Schmiedehelm

Afb. 6
Johan Laidoner

Afb. 7
Johannes Santpank

Afb. 9
Scheepvaartdag Tallinn, 1937

De leiding bij de onderzeedienst berustte bij Ferdinand Schmiedehelm. Alfred Pontak was commandant van de Kalev (**afb. 10**).

In de winter werd er nauwelijks gevaren wegens de ijsgang die de schepen schade kon toebrengen. Wel deed men in de winter tijdens korte vaarten ervaring op met het varen bij ijsgang en in door ijsgang

ondieper geworden water. Het leggen van mijnen is vreemd genoeg nooit geoefend. De capaciteit als mijnenlegger was overigens beperkt, men gebruikte destijds alleen de klassieke verankerde contactmijn en er konden 30 stuks aan boord. Voor onderhoud moest een schip regelmatig in dok, maar men zorgde ervoor dat één van beide schepen permanent inzetbaar was.

In 1939-1940 fungeerde de ijsbreker Suur Töll, inmiddels ook een museum-schip, als moederschip.

Afb. 11 (100 %)
De ijsbreker Suur Töll, Mi. 282 (1996).

Hitler stuurde eind jaren '30 aan op oorlog, de Kriegsmarine bezat echter te weinig onderzeeërs voor de haar toebedachte taken. Over de technische ontwikkelingen in Engeland wist de Duitse marineleiding niets. Al snel toonde nazi Duitsland dan ook belangstelling voor overname van de gloednieuwe schepen. Die aankoop was bij het uitbreken van de oorlog in 1939 nog in onderhandeling, maar de regering zou zich de verkoop van een nationaal symbool niet kunnen permitteren tegenover de bevolking.

Vervolgens mocht Estland volgens het oorlogsrecht als neutraal land geen wapens verkopen aan belligerenten. Toch gingen onderhandelingen zelfs in juni 1940 nog door, een wapenhandelaar, vertrouweling van president Päts, speelde vanaf het begin de hoofdrol.

Een smakelijk detail: Tallinn kreeg in de eindfase door Berlijn enkele oudere onderzeeërs uit het sinds kort bezette Nederland als compensatie aangeboden (!), plus een interessant bedrag in Reichsmark. Vermoedelijk betrof het de O7, O8, O11 en O12. Stalin was Hitler voor, hij nam de Lembit en de Kalev in beslag.

Oorlog

Op 23 augustus 1939 kwam het Molotov-Ribbentroppact tot stand, volgens de archieven wisten de Baltische landen vrijwel meteen dat ze onder de afgesproken Sovjet belangenfeer vielen.

Tijdens de eerste oorlogsweken mobiliseerden Litouwen, Letland en Finland delen van de strijdkrachten. Op 17 september mobiliseerde Litouwen alle strijdkrachten.

Estland deed niets, men verklaarde de Sovjet Unie niet te willen provoceren. Was er bij de autoriteiten niet genoeg bereidheid tot verzet?

We moeten in aanmerking nemen dat van democratie in de drie Baltische republieken geen sprake was. Litouwen en Letland waren eigenlijk dictaturen. Alle verdere handelen in Tallinn was gericht op inschikkelijkheid en wellicht wachten op een ooit te komen Duits-Russisch conflict.

Toen de Sovjet-Unie vanaf eind september 1939 - Polen was verslagen - bij de Baltische staten en Finland een zwaar eisenpakket op tafel legde (24 september voor Estland), waarbij elk land met korte tussenpozen benaderd werd met harde voorstellen tot zogenaamde samenwerking, was zeker op marinegebied verzet mogelijk geweest. De dreigende Russische zeeblokkade van Estland, de sovjets voeren in verband met de Poolse veldtocht overal in de Oostzee, was te pareren geweest door een blokkade van de Finse Golf.

Elk van de betrokken staten handelde echter naar eigen inzicht, zonder overleg, met als gevolg dat uiteindelijk Moskou zijn zin kreeg.

Ook Finland was in principe bereid met alle voorstellen in te stemmen. Moskou bood daarbij Finland aanzienlijke gebiedsuitbreiding aan ter compensatie van verloren strategisch terrein, plus militarisering van de Aland eilanden. Slechts één voorstel, gebruik van de basis Hanko bij Helsinki was onbespreekbaar. De Finse veldmaarschalk Mannerheim bood een ander eiland aan in de buurt maar daar was de regering tegen. Als gevolg van deze weigering kreeg Finland de zogenaamde Winteroorlog te voeren.

Rusland viel Finland aan op de Kareli-sche landengte. Tijdens deze oorlog bleek het Rode Leger aanvankelijk zwakker dan verwacht, terwijl de Sovjetmarine geen van de gestelde doelen kon bereiken. De Finse kustbatterijen behaalden keer op keer successen tegen de bekende kruiser Kirov en wist zelfs de slagschepen Marat en Oktjabrskaja Revoljoetsija grote schade toe te brengen.

Zelfs toen bepaalde kanonnen versleten waren, wisten de Finnen door list

nogmaals de Marat zwaar te beschadigen, ze lieten het schip zogenaamd ongezien naderen en openden toen alsnog het vuur met verwoestend effect.

Afb. 12
Oktjabrskaja Revoljoetsija

Afb. 13
De Sovjetmarinevlag van de Oktjabrskaja Revoljoetsija

Er is dan ook geen landing van belang uitgevoerd. Rusland vroeg steun aan Duitsland, bijvoorbeeld op gebied van bevoorrading van schepen, kreeg toezeggingen, maar sloeg vervolgens hulp weer af. Finland zocht wanhopig naar steun. Engeland overwoog even om Poolse onderzeeërs die in oktober 1939 in het neutrale Zweden geïnterneerd waren, in te laten zetten aan Finse zijde tegen de Russen. Ook konden Poolse destroyers naar Petsamo in het noorden gestuurd worden, Finland had daar destijds nog een zeehaven. Frankrijk leverde zwaar scheepsge-schut voor kustbatterijen, nooit gebruikte scheepskanonnen van het slagschip General Aleksejev, in de nasleep van de Russische Burgeroorlog als betaling

voor geleverde diensten in beslag genomen van de Witten. De regering Päts keek toe, wilde op geen enkele manier de Russen provoceren. Estland steunde als welwillende neutrale staat de Sovjet Unie, sovjet marineschepen deden vanuit Baltische havens ijverig mee met de strijd tegen Finland. Het winterseizoen was begonnen, de Lembit en de Kalev speelden geen rol. De up-to-date kustbatterijen zwegen. Op 13 maart eindigde de Winteroorlog, Finland moest noodgedwongen een verdrag tekenen en werd, geen verrassing, in 1941 tijdelijk een bondgenoot van Hitler.

Zomer 1940

In 1940 overviel Hitler achtereenvolgens Denemarken en Noorwegen, gevolgd door Nederland, België, Luxemburg en Frankrijk. In enkele weken was de militaire en politieke situatie in Europa dramatisch veranderd.

Voor de Estse marine begon in de lente het gebruikelijke oefenseizoen. In enkele havens en op zee lagen inmiddels Sovjet oorlogsschepen die nauwlettend volgden wat er aan Estse zijde gebeurde.

Op 4 juni begon de marine van de Sovjet-Unie met inleidende acties inzake de geplande blokkade en inbeslagname van alle vaartuigen.

Op 16 juni trokken de sovjets na een korte tijd van onderhandelen Litouwen binnen. Op dezelfde dag ontving Päts een ultimatum met 8 uur bedenktijd, Moskou beschuldigde de Balten en Finnen van samenspannen tegen de Sovjet-Unie. Op 17 juni bezette Moskou ook Estland en Letland, de Stalin-getrouwe Andrej Zjdanov, lid van het Politbureau, kwam naar Tallinn als gevolmachtigde van Stalin om alles regelen.

Afb.14
Andrej Zhdanov

Op 15 mei werd er op zee geoefend. Bij de zomerbasis Loksa lag het wachtschip Pikker met de leiding van de onderzeedienst aan boord. 13-15 juni lag de Lembit in dok in Tallinn wegens problemen met de periscoop. Op 17 juni lag de Lembit in de oorlogshaven in Tallinn, terwijl de Kalev bij Loksa op zee was.

De Sovjet marine begon vanaf 06.00 uur met de totale blokkade van de Baltische landen met behulp van 140 schepen en met de overname van alle vaartuigen. Op 20 juni was de actie afgelopen. Om 07.40 uur werden de marinekazernes in Tallinn bezet. Op dat moment moet de Lembit dus door militairen onder bewaking gesteld zijn.

Aan boord bevonden zich behalve commandant Richard Kokk slechts enkele bemanningsleden. Op zee zijn volgens de Russische archieven in enkele gevallen waarschuwingsschoten gelost op vrachtschepen. De commandant van de Kalev ontving op 17 juni nog de aanwijzing van de marineleiding een dagboek bij te gaan houden. Het is mogelijk dat ook de Lembit deze aanwijzing gelezen heeft want de aanwijzing was voor alle eenheden bestemd. Van de kustbatterijen bij Tallinn is uit aantekeningen bekend dat die meldden “wij hebben het lot van de Russische vloot in onze handen”, maar ze mochten niet schieten. De kustverdediging viel onder de marine.

De ontwikkelingen gingen vervolgens snel: Militaire leiders verdwenen die zomer van het toneel. De bulk van de gewone officieren werd tijdens een zogenaamde “cursus” opgepakt. Op 22 juni werd Santpank gearresteerd aan boord van de Pikker in Loksa, in 1954 stierf hij in Kazachstan.

Laidoner nam die dag ontslag en werd vervangen door de gepensioneerde generaal majoor der cavalerie, Gustav Jonson die meteen door de Sovjets tot luitenant generaal gepromoveerd werd. Laidoner werd op 28 juni gearresteerd en vervolgens met zijn vrouw naar Penza verbannen. In 1941 werd hij gearresteerd. Hij stierf in 1953 in de gevangenis van Vladimir.

Op 19 (of 17) juli werd ook Jonson gearresteerd. Hij stierf in 1942 in Tsjeljabinsk.

Op 29 juni werd Schmiedehelm gearresteerd, volgens een andere bron op 1 juli 1941 aan boord van het wachtschip Pikker, volgens nog een bron bleef hij bij de onderzeedienst tot 1 oktober 1940. Hij werd, en dat is wel zeker, op 10 mei 1942 geëxecuteerd.

Op 17 of 19 juli werd de Russische generaal Ksenofontov opperbevelhebber van de Estse strijdkrachten. Deze gingen een territoriaal leger gingen vormen binnen sovjet verband. Opvallend is het lot van oud-marine-commandant baron Hermann von Salza. Deze vertrok als Baltische baron in 1939 naar Duitsland, waar hij een pensioen zou krijgen. In Duitsland werd hij gevraagd voor de Kriegsmarine, maar wees op zijn admiraalsuniform in de kast en zei “ik weiger iets anders aan te trekken”. Hij kwam net als andere Duitsbalten in de Warthgau terecht, het gebied rond Poznan/Posen. Hij hield toespraken tot de Estse militairen in 1944. In 1945 werd hij in Poznan door de Russen gearresteerd. Hij stierf in de Boetirka gevangenis in Moskou. Valev Mere overleed in 1949 in Göttingen. Valentin Grenz stierf in 1944 in de gevangenis van Chalturin in Rusland.

Alfred Pontak, oud-commandant van de Kalev, moest tot in 1941 de Russen informatie verstrekken over de Kalev. Desondanks werd hij vervolgens wegens spionage ter dood veroordeeld. Richard Kokk, commandant van de Lembit, weigerde onder de sovjets te werken en trad in 1941 in Duitse dienst. Hij probeerde in 1944 naar Zweden te ontsnappen maar eindigde in de Goelag. In 1956 werd hij vrijgelaten.

Het einde van de Estse marine

Op 1 augustus werd in opdracht van minister van Oorlog Rotberg de aanspreektitel “kameraad” geïntroduceerd ter vervanging van “mijnheer”. Op 6 augustus, werd de Estse vlag gestreken, het was de dag dat Estland als Estse Socialistische Sovjetrepubliek in de USSR werd opgenomen, waarmee ook de eigen vlag verdween. Op 19 augustus werd op de Lembit de Sovjet marinevlag gehesen, de bemanning werd vervolgens in hoog tempo

vervangen door Russen.

Zij moesten met spoed leren hoe het schip werkte, uiteindelijk was alles Brits materiaal met Estse handleidingen. De marine fungeerde net als het leger als een soort territoriaal onderdeel van de Sovjet strijdkrachten binnen de USSR. Op 29 augustus werd door de Estse SSR besloten om de vloot over te dragen aan de USSR. Op 18, volgens een andere bron 19 september, werden de schepen daadwerkelijk volledig overgenomen. Slechts 5 leden van de oorspronkelijke bemanning van de Lembit, elk deskundig op één bepaald terrein, werden gehandhaafd. Op de Kalev zal het niet anders geweest zijn. Het enige Estse aan de sovjet onderzeeërs Lembit en Kalev bleef hun naam.

De grote vraag: Was er een ontsnapingsplan?

Het Orzel verhaal

Er zijn geruchten dat met name aan boord van de Lembit een discussie is geweest over de mogelijkheid te ontsnappen aan de sovjet greep. Navraag in Tallinn leverde als antwoord op dat bewijzen ontbreken maar dat die geruchten er inderdaad zijn, afkomstig van familieleden van de oorspronkelijke bemanning. Met een bemanning van 5 personen was een ontsnapping van de Lembit op 17 juni niet mogelijk. De geruchten hebben mogelijk betrekking op een latere datum of op het zusterschip. Er was een belangrijk precedent geweest, een hoopgevend voorbeeld, de ontsnapping van de Poolse onderzeeër Orzel! Men had dan naar Zweden of Duitsland kunnen varen. Finland had net een nederlaag geleden tegen Rusland en stond buiten spel. Zweden was neutraal en had redenen om een Duitse bezetting te vrezen. Hoe Duitsland zou reageren op de komst van de Lembit, is een open vraag gezien de houding die het Ribbentrop verdrag van augustus 1939 vereiste.

De Poolse onderzeeër Orzel, van Nederlandse makelij, moest tijdens de Duitse aanval op Polen Tallinn aandoen om de zieke commandant aan wal te brengen (**afb. 15**).

Het schip zou volgens het oorlogsrecht geïnterneerd moeten worden als het niet binnen 24 uur weer zee koos.

Afb. 16
Orzel in oorlogshaven Tallinn

Duitse schepen in de haven streken gehaast de swastikavlag. Uiteindelijk werden de procedures voor internering in gang gezet, te beginnen met het ontwapenen en onklaar maken van bepaalde onderdelen. Het werk werd echter wegens de zondag onderbroken. De Orzel werd op verzoek van de Polen in de haven gekeerd. Een bemanningslid was zogenaamd steeds aan het vissen in de haven, maar peilde de diepten. Op 18 september lieten de Estse bewakers niet goed op, werden overmeesterd, wellicht zaten ze in het complot, het schip startte de motor en voer half gedoken de haven uit. Daarbij liep het even op een zandbank maar wist los te komen. De Orzel kreeg Estse granaten nagezonden die de radio beschadigden. Vervolgens kreeg het een oorlogsschip achter zich aan, dook onder, dacht dieptebommen te horen, maar ontkwam en begon aan een lange zwerftocht.

Afb. 15
Aankomst Orzel

Al snel waren 50 Duitse, Russische en Zweedse oorlogsschepen op jacht naar de Orzel. Deze zette twee Estse bewakers die aan boord waren overmeesterd met warme kleding, wodka en eten af op een Zweeds eilandje, voer onder Zweedse vlag door de moeilijk onder water navigeerbare Sont en ontsnapte met totaal uitgeputte, hongerige bemanning na een maand naar Rosyth in Schotland waar de aankomst een triomf werd.

Men vermoedt dat in Tallinn Engelse zeekaarten en aanwijzingen aan boord waren gebracht.

Andere Poolse onderzeeërs werden geïnterneerd in Zweden

Afb. 17
De Orzel op een Poolse postzegel.

Duitsland maar vooral ook Rusland waren “not amused”. De marine kreeg een nieuwe leiding, o.a. Valev Mere werd per direct ontslagen en opgevolgd door commandeur Johannes Santpank (overigens een zeer amusante achternaam voor een marineman!).

Rusland hanteerde de gang van zaken als voorwendsel tot een zware klacht tegen Estland eind september 1939. Als argument kwam ook nog de zogenaamd door de Orzel, maar in feite door Rusland zelf, getorpedeerde Russische vrachtboot. Estland kon vrijwel direct het bewijs leveren dat de Metallist niet door de Orzel getorpedeerd was.

Op de lange verlanglijst van een Verdrag tot Wederzijdse Bijstand stond o.a. gebruik van havens voor oorlogsbodems en een aan te leggen marinebasis in Paldiiski.

De Lembit in Sovjet dienst

Beide onderzeeërs hebben onder Sovjetvlag deel genomen aan de strijd tegen nazi Duitsland.

Afb. 18

Zegel ter gedachtenis van de Sovjet onderzeeboot-marine in de Tweede Wereldoorlog

De Kalev voerde met succes aanvallen uit op ertstransporten van Zweden naar Duitsland, bracht schepen tot zinken maar liep in oktober 1941 waarschijnlijk op een mijn en zonk.

De Lembit had een voortreffelijke staat van dienst, kreeg onderscheidingen, kreeg het epitheton “gardeschip” en eindigde haar carrière na de oorlog als trainingsschip en als onderzoeksschip voor ingenieurs. Zij gebruikten de Britse techniek om luchtafweergeschut weg te werken later bij de

ontwikkeling van raketten die vanaf onderzeeërs gelanceerd werden!!! Na de oorlog verdween de Estse naam en werd vervangen door een meermalen veranderde lettercombinatie/, een gewoonte die bij veel naties voorkwam. U-Boote hadden een nummer, Nederland had de O en de K schepen (voor de koloniën), Engeland idem.

Vanaf 1979 lag het buiten dienst gesteld als onderdeel van het museum van de Sovjet Oostzeevloot bij Pirita totdat onder Jeltsin het schip aan Estland werd teruggegeven.

Een CIA document

Al zoekend kwam ik in de archieven van de CIA een ego-document tegen dat ik u niet wil onthouden aangezien het uit directe bron vertelt hoe het er in Tallinn aan toe ging.

Bron: foia.cia.gov; KURGVEL A. Doc PS-2030 K2558, 2_0125.pdf
Relaas van een anonieme kapitein van de Estse militaire inlichtingendienst die in 1940 wist te ontkomen aan de sovjets, doordat hij getipt was over de eerste besluiten die opperbevelhebber Jonston namens de sovjets moest nemen inzake enkele officieren.

De kapitein keerde in 1941 terug. Hoe hij bij de Amerikanen belande, is onbekend. Hij was tot juni 1940 verantwoordelijk voor o.a. alle zaken die te maken hadden met buitenlandse militaire attachés en Esten in het buitenland. Aan de 53 pagina's tellende uitgetypte bladen ontleen ik volgende gegevens.

In oktober 1939 zodra het verdrag van wederzijdse bijstand aan de orde kwam, werden in Tallinn op grote schaal documenten verbrand door de ministeries. Men realiseerde zich terdege welk gevaar dreigde.

De kapitein was q.q. aanwezig bij het ondertekenen van het Verdrag van Wederzijdse Bijstand en bij het vaststellen van plaatsen waar Russische garnizoenen zouden komen. Na afloop ontstond er een discussie tussen Laidoner, Santpank en met name de minister van Buitenlandse Zaken Selter. Moest men de hoogste vertegenwoordigers van het land niet naar het buitenland sturen om daar het

land te vertegenwoordigen? Laidoner zei “wie het purper draagt, dient te blijven”, dat betrof Päts.

Hijzelf “had het purper niet gedragen” maar was zo hooggeplaatst dat hij moest blijven.

Santpank vroeg of Estland moest vuren op Duitse schepen in geval van oorlog tussen Duitsland en Rusland. Het antwoord van Laidoner was “ja, wij houden ons aan onze verdragen”. De kapitein stelt dat de oudere leiders de situatie goed in wisten te schatten. Wel is een lijst opgesteld van personen die naar het buitenland zouden moeten gaan.

Aan de lijst is gewerkt, ook aan de bijbehorende reisdocumenten, maar het is niet zover gekomen.

Meer aandacht kreeg een lijst van wie beslist niet weg mocht en onder geen beding uitreispapieren mocht krijgen. De kapitein beschrijft voor de periode vanaf oktober een gevoel van gelatenheid, van “het is voorbij”, tenzij er opeens iets onverwachts gebeurt. Aan vluchten dacht men wel, maar je baan, het land, de mensen, alles weerhield je ervan. Hierbij moet volgens mij in aanmerking genomen worden dat de generatie van leidinggevende personen in Estland anno 1940 is opgegroeid onder Russisch bestuur, men was met moeite 20 jaar onafhankelijk, had intussen nog een Duitse bezetting gehad en zag in de laatste maanden de zogenaamde Baltische Duitsers min of meer door Hitler gedwongen het land verlaten. Het was als het ware te mooi geweest om waar te zijn.

Op 21 juni 1940 was er in de ochtend een agressieve demonstratie in Tallinn tegen de regering. Het hoofdkwartier van de strijdkrachten dreigde bestormd te worden door een duidelijk door de Russen georganiseerde menigte. De aanwezige militairen kregen wapens uit de wapenkast. Zjdanov had Päts een pro-Russische regering met Vares als premier voorgesteld. De kapitein was aanwezig tijdens een telefoongesprek tussen Laidoner en Päts, die in zijn Kadriorg paleis zat. Päts wilde niet aan Zjdanov toegeven, Laidoner zei dat er geen keuze was, temeer daar een bestorming dreigde, de staat in handen van “the mob” zou komen en gevechten zouden uitbreken.

Hij vroeg zich af wat er zou gebeuren als men zich verdedigde.

Men riskeerde Russische militairen te doden in de menigte, wellicht de militaire attaché met wie men dagelijks meermalen te maken had. Generaal Rotberg werd minister van Oorlog in het nieuwe kabinet. Hij kalmeerde de demonstranten vanaf het balkon als “minister van een nieuwe volksregering”.

Op 22 juni werd generaal G. Jonson de gedwongen opperbevelhebber i.p.v. Laidoner die ontslag had genomen oftewel daartoe gedwongen werd.

Op 24 juni werd de kapitein (door een vergissing lijkt hij zijn naam prijs te geven: Tamm) door de sovjets uitgenodigd voor overleg op het consulaat, hij moest s.v.p. wat zaken prijsgeven, kreeg een aanbod om samen te werken. Jonson had echter laten blijken wat de sovjets van hem hadden gevraagd. De kapitein hield de Russische militairen aan het lijntje, zou allemaal het overdenken en vluchtte.

Hoe, dat wil hij geheim houden omdat betrokkenen in gevaar kunnen worden gebracht. Op 3 juli vroeg en kreeg hij een maand verlof om uit te rusten. Die nacht vluchtte hij, in overleg met zijn afdeling.

Dit artikel behandelt zaken soms wat uitvoeriger dan gebruikelijk.

Ik deed dit om de mensen die alles hebben moeten meemaken wat terug in de herinnering te brengen.

Literatuur

<http://www.genocid.lt/GRTD/Konferencijos/eng/magnus.htm>
Baltic Security and Defense Review,
vol 11, 2009, Donald Stoker, USA
Vainokivi Kallas, Pärnu Postimees,
2004 (automatische vertaling)

Wikipedia, diverse sites, het Ests vanuit een automatische vertaling
Ragnar Total 60 years of Estonian submarines Kalev and Lembit (automatisch vertaald lang krantenartikel)

Magnus Ilmjärv, Faced with an alternative, Acta Historica Tallinnensia
Magnus ILMJ diverse publicaties via internet
[www.foia.cia.gov/doc.KURGVEL_2-0125.pdf](http://www.foia.cia.gov/doc/KURGVEL_2-0125.pdf)
<http://archive.is/YEECF>
Rapportage aan Moskou van de blokkade door de marineleiding (Russisch archief)
eesti sojateteramide liit
estonica eesti instituut
file_johanand_laidoner_hugo_Ostermann_1938_

TERUGKOMEN OP... TARTU

Sijtze Reurich

De Russische postdienst wist nog steeds dat de plaats ooit Dorpat had geheten, want we zien een keurig aankomststempel Joerjev van 12 oktober 1896.

Verzonden op 22 oktober en aangekomen op 12 oktober? Jazeker. Rusland gebruikte namelijk nog de Juliaanse kalender, terwijl Duitsland (althans Pruisen) al in 1610 was overgestapt op de Gregoriaanse kalender. In de negentiende eeuw was het verschil tussen de twee kalenders opgelopen tot twaalf dagen. 12 oktober volgens de Russische tijdrekening was dus 24 oktober volgens de Duitse. De kaart is twee dagen onderweg geweest.

Dat is natuurlijk al interessant, maar nog interessanter is de geadresseerde, de *Neue Dörptsche Zeitung*. Adriaan van Oosten had al eens gelezen dat de Duitstalige inwoners van Dorpat hun stad *Dörpt* noemden en hier zag hij dat bevestigd.

Maar dan is Дерптъ (*Derpt* of *Djerpt*) helemaal niet zo'n vreemde transcriptie voor de naam van de stad. De Duitse o-umlaut werd in het Russisch weergegeven als een *e*. Zo werd Königsberg ook Кенигсберг (*Keningsberg* of *Kjeningsberg*)¹.

Naar aanleiding van het artikel over het steeds van naam veranderende Tartu stuurde Adriaan van Oosten de onder afgebeelde briefkaart van Elbing (toen een Duitse stad, nu Elbląg in Polen) naar Dorpat van 22 oktober 1896.

Afb. 1

¹ Men komt die naam ook wel tegen als Кёнигсберг (*Kjoningsberg*). Dat is bijvoorbeeld de spelling van de Russische Wikipedia.

DE POSTZEGELS VAN DE REPUBLIEK MIDDEN-LITOUWEN

Victor Coenen

Het “dode” filatelistische land de republiek Midden-Litouwen heeft in de relatief korte bestaansgeschiedenis van krap 2 jaar, 58 frankeerzegels en 7 portzegels uitgegeven. Postaal klein en relatief onbeduidend, maar o zo interessant om te verzamelen en om te onderwerpen aan verdere studie.

Dit korte artikeltje geeft een beeld van de ontstaansgeschiedenis van de republiek Midden-Litouwen en geeft een overzicht van de ten tijde van de republiek uitgegeven postzegels.

De ontstaansgeschiedenis van de kleine, kortstondige republiek Midden-Litouwen gaat terug tot de periode vlak na de Eerste Wereldoorlog. De Poolse maarschalk Jozef Pilsudski zag een potentieel gevaar in de gevolgen van de Russische revolutie en wilde de Russen “buiten de deur” houden. Hij bedacht een plan om met Polen, Litouwen en de Oekraïne een blok te vormen om gezamenlijk beter weerstand te kunnen bieden tegen de toenemende Russische dreiging. Dit plan leidde echter tot niets, daar de Oekraïne niet meer uit Russische handen viel te houden.

Maarschalk Pilsudski concentreerde zich toen op de mogelijkheid om dan tenminste Polen met Litouwen te “verenigen”. Litouwen dat uit een groot aantal Pools- en Wit-Russisch-sprekende inwoners bestond naast de traditioneel Litouws-sprekende bevolking, zou in drie delen moeten worden verdeeld, die tezamen de staat Litouwen zou moeten vormen. Zuid-Litouwen (Wit-Russische bevolking), Midden-Litouwen (Pools-sprekende bevolking) en de Republiek Litouwen (Litouws-sprekende bevolking).

Deze drie Litouwse staten zouden volgens het plan van maarschalk Pilsudski, vervolgens een confederatie met Polen moeten sluiten.

De Litouwse bevolking was echter historisch meer verbonden met Rusland dan met Polen. Litouwen probeerde echter een strijd met Polen zo veel mogelijk te voorkomen, maar

Afb. 1
Generaal Zeligowski in Vilnius (1920)

slaagde daar niet geheel in. Zo ontstond er een demarcatielijn (de zogenaamde Foch-lijn), die op 26 juli 1919 werd gevormd. Wilno lag ten zuiden van deze demarcatielijn op “Pools” gebied. Waar maarschalk Pilsudski bang voor was geweest gebeurde inderdaad. Het Russische Rode Leger was inmiddels tot Wilno opgetrokken en nam de stad in de zomer van 1920 in, maar werd door het Poolse leger snel weer terug veroverd.

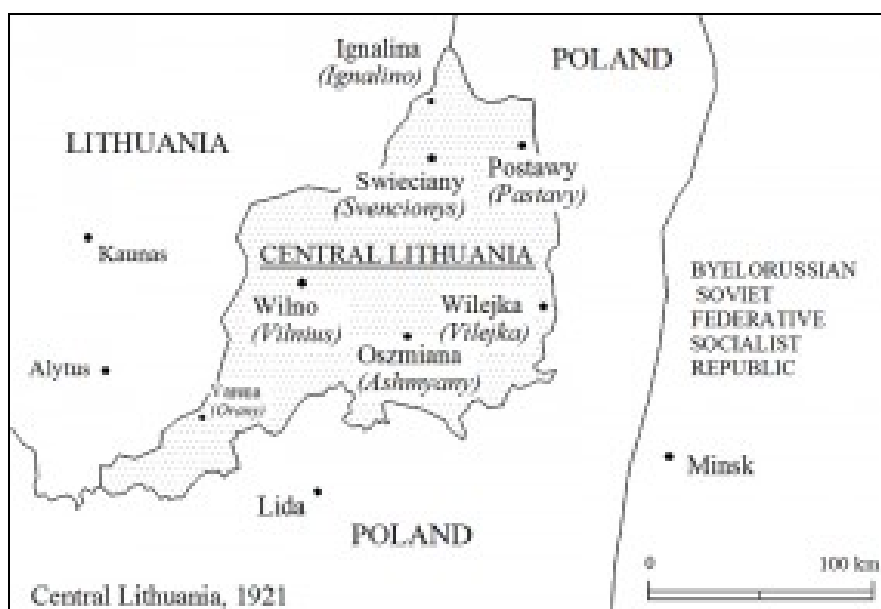
Op 7 oktober 1920 werd er een staakt-het-vuren afgekondigd, waardoor Wilno aan de Litouwse kant kwam te staan. Intussen was de 1^e Litouws-Wit-Russische divisie van het Poolse leger onder leiding van generaal Lucjan Zeligowski ten noorden van Lida aan de Litouwse kant van de demarcatielijn gestationeerd. Een leger, dat voornamelijk bestond uit militairen afkomstig uit de omgeving van Wilno. Maarschalk Pilsudski, die zijn

oorspronkelijke plan in duigen had zien vallen wilde toch hoe dan ook het gebied rond Wilno met zijn veelal Pools-sprekende bevolking aan Polen toevoegen. Militair een peuleschil, maar politiek een volstrekte onmogelijkheid. De Russen zouden dit immers nooit accepteren en het staakt-het-vuren-bestand zou erdoor ernstig in gevaar kunnen komen. Iets dat maarschalk Pilsudski zich niet kon veroorloven, temeer Wilno door alle partijen als Litouws was aangemerkt.

Maarschalk Pilsudski belde met generaal Zeligowski en legde hem de situatie uit.

Op 9 oktober 1920 nam generaal Zeligowski met zijn eigen leger ondersteund door een Pools cavalerieleger de stad Wilno in. Een dag later, op 10 oktober 1920 proclameerde generaal Zeligowski de onafhankelijke republiek Midden-Litouwen (Litwa

Kaart van Midden-Litouwen, 1921.
De kaart is afkomstig van de site en
blog van: brcstamps.com
Adres:
<http://blog.brcstamps.com/?p=109>

Overzichtskaart –van dezelfde site–
met de grenzen van Midden-Litouwen,
1921.

Overzichtskaart –van dezelfde site–
met de huidige grenzen en waar
Midden-Litouwen zou liggen..

Srodkowa). In de filatelie wordt gesproken van Centraal-Litouwen.
In de twee jaar dat de republiek heeft bestaan is het veelal onderwerp van gesprek geweest tijdens de gesprekken binnen de Volkenbond. Deze discussies leidden er uiteindelijk toe, dat er een volksstemming gehouden zou worden. Deze stemming vond plaats op 28 maart 1922. De uitslag was niet verrassend, omdat de voornamelijk Pools-sprekende bevolking van de republiek Midden-Litouwen in grote meerderheid voor het samengaan met Polen stemde. Hierdoor kwam op 16 april 1922 een einde aan de republiek Midden-Litouwen, dat vanaf dat moment onderdeel uitmaakte van de staat Polen.

Het eerste postkantoor van de nieuwe Midden-Litouwse republiek opende in Wilno op 16 oktober 1920 (Wilno 1). In totaal zijn er maar liefst 22 postkantoren actief geweest, waarvan de stempels vrijwel allemaal uitermate zeldzaam -, zo niet volledig onbekend zijn. Wilno 1 en Wilno 2 komen het vaakst voor, waarvan de meerderheid verzoekafstempelingen zijn. Complete vellen, die van verzoekstempels zijn voorzien, zijn relatief eenvoudig te vinden. Postzegels met echt gelopen stempels zijn schaars.

Echt gelopen poststukken, zoals kaarten, brieven en briefkaarten zijn bijzonder schaars en zijn buitengewoon moeilijk te vinden. Als er al briefmateriaal te vinden is, dat zijn het veelal filatelistisch gefrankeerde stukken. Correct gefrankeerde stukken zijn nauwelijks onvindbaar. Wel een echte uitdaging, zeker gezien het feit, dat er drie verschillende portperiodes in de relatief korte tijd dat de republiek bestond, zijn geweest.

De postzegels zijn vrijwel allemaal gedrukt in drukkerij Lux te Wilno. Deze drukkerij heeft veel drukuitschot geproduceerd, dat later op de markt terecht is gekomen. Dit drukuitschot is zelfs in de zestiger jaren van de vorige eeuw openbaar geveild. Dit drukuitschot is dan ook gemakkelijk te vinden en kan een verzameling hier en daar best verfraaien. Het verdient echter wel aanbeveling om de hoeveelheid drukuitschot in een tentoonstellingsverzameling wel te beperken (afb. 25).

Afb. 3

Tussen positie 5 en 6 in het vel is de bredere tussenstrook duidelijk te zien.

Afb. 4

De beroemde, zeer gewilde opdrukserie.

De eerste postzegels (afb. 2) kwamen uit op 20 oktober 1920 en laat het wapen van de republiek Midden-Litouwen zien; links een (Poolse) adelaar en rechts een (Litouwse) ruiter.

Afb. 2

De eerste serie postzegels van de republiek Midden-Litouwen

Deze zegels zijn gedrukt in vellen van 2 x 50 zegels met een tussenstrook tussen de blokken van 50 zegels (afb. 3). In eerste instantie werden de blokken tête-bêche gedrukt, later in vellen

van 100 zegels, zonder tête-bêche. Op 1 februari werden deze zegels in nieuwe kleuren herdrukt en op 4 februari werden deze zegels voorzien van de opdruk NA SLASK 2 M met de bedoeling om de volksstemming in Opper-silesië te ondersteunen (afb. 10 en 11). De opdruk 2 M was een toeslag, die de propaganda voor de volksstemming aldaar ten goede zou komen.

Deze "wapen"-zegels komen heel veel voor en zijn ondanks dat ze in de meeste dubbeltjesboeken wel te vinden zijn, toch vervalst, hetgeen een studie op zich is. Gezien de erbarmelijke omstandigheden in Wilno in de tijd net na de Eerste Wereldoorlog waarin papierschaarste heerste, is er de oorzaak van dat deze eerste zegels op verschillende kwaliteit papier zijn

gedrukt. De papiersoorten variëren van dun, wit papier tot dik, geelachtig papier, waardoor de kleuren van de gebruikte drukinkten natuurlijk ook fors verschillen. Neem daarbij de vele plaatkenmerken of plaatfouten en zo wordt alleen deze ene serie, zeker met de NA SLASK-opdrukken, een erg aantrekkelijk verzamelgebied.

De aantrekkelijkste serie van Midden-Litouwen is toch wel de opdrukserie van 23 november 1920 (afb. 4). Over deze serie doen de meest bijzondere verhalen de ronde. In de twintiger jaren van de vorige eeuw verzamelden de postzegelverzamelaars de hele wereld. Speciaal nieuwe verzamelgebieden of verzamellanden waren daarbij zeer in trek. Deze opdrukserie, die in een heel lage oplage werd gedrukt (de twee hoogste waarden in een oplage van 200 stuks) werd daardoor al heel snel zeer gevraagd.

De schaarste van met name de twee hoogste waarden was natuurlijk voorzien en de gehele oplage werd door een handelaar opgekocht, die daarna deze zegels voor veel geld in omloop bracht.

Afb. 5
De foutdruk 4 Mark in een paar met een correcte 6 Mark-opdruk.

Afb. 6
De foutdruk 10 Mark in plaats van 6 Mark

Afb. 8
Seriebrief pictorials, filatelistisch gebruikt.

Eveneens speculatief aan deze serie is te zien in de drukplaat. Naar alle waarschijnlijkheid zijn verkeerde opdrukwaarden toegevoegd, waardoor er op de velposities 28 en 30 andere valuta's werden gedrukt.

Op een vel van 6 Mark was de opdruk op positie 28 in plaats van 6 Mark, 10 Mark (afb. 6) en op positie 30 was 4 Mark gedrukt in plaats van 6 Mark (afb. 5). Dezelfde handelaar heeft vrijwel alle stripjes van deze velposities van het postkantoor gekocht. Van de 2 Mark op 15 zijn een handvol kopstaande opdrukken bekend, die tot de grote zeldzaamheden van dit verzamelgebied gerekend kunnen worden (afb. 7).

Afb. 7
De zeldzame kopstaande opdruk 2 Mark op 15

Al snel werd er een tweede oplage gedrukt, nu in een iets afwijkende opdruk en kleur. De afmetingen tussen de letters verschillen en de kleur is veelal zwartblauw of zwart. Deze serie is ook vandaag de dag nog zeer gevraagd door verzamelaars van dit gebied en opdrukvervalsingen komen dan ook zeer veelvuldig voor. Deze zegels altijd laten keuren door een gekwalificeerde keurmeester is echt noodzakelijk om teleurstelling te voorkomen.

Op 2 januari 1921 komt er een nieuwe serie postzegels uit, die zowel getand als ongetand voorkomen (afb. 8). De laagste waarde van 25 F laat een fragment zien van een reliëf uit de St. Peter en Paulskerk in Wilno. De waarde van 1 Mark laat een gewapende ridder zien met op de achtergrond het wapen van Polen en Litouwen. De zegel van 2 Mark laat een kapel in Wilno zien en de 4 Mark geeft de facade van de St. Stanislas kathedraal met de klokketoren, eveneens in Wilno, weer. De zegel van 6 Mark laat het wapen van de rector magnificus van de Stefan Batory universiteit van Wilno zien en de hoogste waarde toont de beeltenis van generaal Lucjan Zeligowski.

Afb. 9

Aangetekende brief vanuit Wilno op 13 januari 1921 verstuurd naar Bern in Zwitserland, waar de brief aankwam op 24 januari 1921. Daar de Moserstraat no 9 niet bestond is de brief op 26 januari 1921 retour gezonden en voorzien van een sticker "Unbekannt" en van een stempel "Erfolglos ausgerufen". De brief kwam weer in Wilno aan 4 februari 1921. De brief is correct gefrankeerd 20 Mark. Het tarief ziet er als volgt uit: 10 Mark voor brieven buitenland tot 20 gram + 10 Mark aantekenrecht. Deze brief komt uit de tweede tariefperiode van 15 december 1920 tot 14 juli 1921.

Afb. 9a (collectie Keimpe Leenstra)

Aangetekende brief van Wilno verstuurd naar Warschau correct gefrankeerd met 6 Mark. Het tarief ziet er als volgt uit: 3 Mark voor brieven binnenland tot 20 gram+ 3 Mark aantekenrecht. Deze brief komt uit de tweede tariefperiode van 15 december 1921 tot 14 juli 1921.

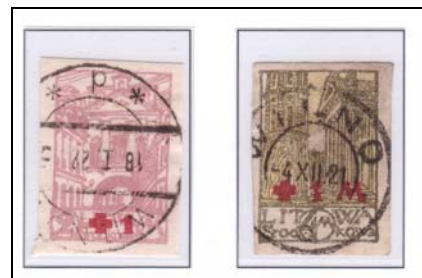
Deze serie kent één herdruk op wit papier, terwijl de eerste druk is uitgevoerd op grijsachtig, poreus papier (afb. 9 en 9a).

Afb. 11

Na Slask opdruk in tête-bêche

Op 15 maart worden de waarden van 2 en 4 Mark voorzien van een opdruk bestaande uit een rood kruis en een toeslag van 1 Mark (afb. 12 en 13a).

Afb. 12

Rode Kruis uitgave.

Het betreft hier toeslagen ten bate van het Rode Kruis. Ook hier worden de zegels zowel getand als ongetand uitgegeven. Tête-bêches zijn tijdens het drukken van de proeven ontstaan, maar zijn nooit aan de loketten verkrijgbaar geweest (**afb. 13**). Dit is proefmateriaal en géén drukuitschot!

Afb. 13
Rode Kruis proefdruk in tête-bêche

Afb. 13a (collectie Keimpe Leenstra)
Rode Kruis uitgave op echt gelopen aangetekende brief, met aangegeven waarde. Rode Kruiszegels op echt gelopen stukken zijn uitermate schaars, zeker als het oneigenlijk gebruikte proefdrukken betreft, waarvan hier sprake is. Het betreft hier een brief van de eerste gewichtsklasse, waar met de hand het aantekenstrookje is aangegeven (W 108). De aangegeven waarde van 1.000 Mark staat links in de hoek met de hand geschreven. Het tarief ziet er als volgt uit: 3 Mark voor brieven binnenland tot 20 gram + 3 Mark aantekenrecht + 10 Mark voor de aangegeven waarde. Deze brief komt uit de tweede tariefperiode van 15 december 1920 tot 14 juli 1921.

Afb. 10
Opdruk ten bate van
Opper Silezië

Op 1 Mei 1921 worden de waarden van 2, 4 en 10 Mark van de serie van 2 januari 1921 licht aangepast doordat er in de tekening een toeslag wordt verwerkt ten bate van het Witte Kruis (**afb. 14**). De 2 en 4 Mark krijgen 1 Mark als toeslag en de waarde van 10 Mark krijgt een toeslag van 2 Mark mee. Ook hier worden de zegels zowel getand als ongetand uitgegeven.

Afb. 14
De Witte Kruis zegels

Op 12 Januari komt de Warschau-serie uit, die ten tijde van de Midden-Litouwse republiek het vaakst postaal is gebruikt (**afb. 15**). Deze serie is zowel getand als ongetand uitgegeven en is in oplagen van 5.000.000 stuks gedrukt door de staatsdrukkerij in Warschau. Met name van deze serie is erg veel drukuitschot op de markt gekomen, dat voor relatief weinig geld op Ebay en Marktplaats te koop wordt aangeboden. Een paar stukken doen het goed in een verzameling, maar niet te veel.

De zegel van 1 Mark geeft de St Annakerk weer, de 2 Mark is de St Stanislas kathedraal met de klokkentoren en de 3 Markzegel is het militaire wapen van de Midden-Litouwse republiek (ruiter met de witte adelaar op de achtergrond). Op de zegel van 4 Mark zijn de Poolse koningin Hedwig en koning Jagiello te zien, die in de 15^e eeuw leefden. De zegel van 5 Mark is het stadswapen van Wilno. St Christopher met op de achtergrond het wapen van Litouwen met kroon. De zegel van 6 Mark is het astronomische observatorium van Wilno en de zegel van 10 Mark geeft het schilderij van Jan Matejko weer, waarop de Unie van Lublin tussen Polen en Litouwen wordt afgebeeld. Dit schilderij hangt vandaag de dag nog steeds in het stadsmuseum van Lublin. Ten slotte de hoogste waarde van 20 Mark laat aan de linkerkant Tadeusz Kosciuszko en rechts Adam Mickiewicz zien, respectievelijk Poolse generaal tijdens de opstand van 1794 in Warschau en Poolse dichter en politiek activist tijdens de 19^e eeuw. Zoals bovenstaand reeds opgemerkt zijn deze zegels zowel getand als ongetand uitgegeven (**afb. 16, 17, 18, 19**).

De getande versie is echter in twee verschillende tandingen uitgegeven, de reguliere lijntanding 13,75 tot 14 en de privaat uitgevoerde lijntanding 11,5. Deze laatste is uiterst zeldzaam.

Afb. 15
De Warschau uitgave in ongetande vorm

Afb. 16
Brief vanuit Wilno verstuurd naar Krakau, correct gefrankeerd met een zegel uit de Warschau-serie van 10 Mark. Het tarief ziet er als volgt uit: 10 Mark voor brieven binnenland tot 20 gram. Deze brief komt uit de derde tariefperiode van 15 juli 1921 tot 24 maart 1922.

Afb. 17

Filatelistische, maar correct gefrankeerde brief van Wilno naar Lwow. Het tarief ziet er volgt uit: 10 Mark voor brieven binnenland tot 20 gram + 15 Mark aantekenrecht. Deze brief komt uit de derde tariefperiode van 15 juli 1921 tot 24 maart 1922.

Afb. 18

Ansichtkaart vanuit Wilno verstuurd naar Berlijn. Het tarief ziet er als volgt uit: 15 Mark voor postkaarten buitenland. Deze ansichtkaart komt uit de derde tariefperiode van 15 juli 1921 tot 24 maart 1922.

Afb. 19

Aangetekende brief vanuit Wilno verstuurd naar London, correct gefrankeerd met 40 Mark. Het tarief ziet er als volgt uit: 20 Mark voor brieven buitend tot 20 gram + 20 Mark aantekenrecht. Deze brief komt uit de derde tariefperiode van 15 juli 1921 tot 24 maart 1922.

Afb. 20

De parlamentsuitgave van februari 1922

Afb. 21

Herdenkingsuitgave ter gelegenheid van 1 jaar onafhankelijkheid

Afb. 22

Proefdrukken van de herdenkingsuitgave

Op 1 februari 1922 komt de parlamentsuitgave op de postkantoren beschikbaar (**afb. 20**).

Deze zowel getand als ongetand uitgegeven serie wordt in een oplage van 600.000 stuks gedrukt, hetgeen een relatief lage hoeveelheid is gezien de in die tijd gestegen populariteit van de zegels van Midden-Litouwen. Deze serie werd uitgegeven ter gelegenheid van de opening van het Midden-Litouwse parlement. De boerin die zaait op het land bij zonopkomst siert de laagste waarde van 10 Mark. De zegel van 25 Mark laat het wapen van Midden-Litouwen zien en de 50 Mark zegel is het operatheater in Wilno, waar de parlamentsvergaderingen plaatsvonden. De hoogste waarde van 75 Mark laat een smid met zijn familie voor een fabriek zien.

De laatste serie postzegels van de republiek Midden-Litouwen, die eveneens getand als ongetand werd uitgegeven laat een ulaan voor het stadhuis van Wilno zien en de hoogste waarde laat de beeltenis van generaal Lucjan Zeligowski zien (**afb. 21 en 22**). Deze zegels zijn in een oplage van 600.000 stuks gedrukt. Het was aanvankelijk de bedoeling om deze serie van twee zegels uit te geven in een serie van zes zegels.

De beeltenissen van de Poolse kolonel Belina, generaals Szeptycki en Rydz-Smigly en Maarschalk Pildudski werden op het laatste moment terug getrokken. Deze militairen hadden geen directe relatie tot de republiek Midden-Litouwen, waardoor uiteindelijk werd afgezien van uitgave.

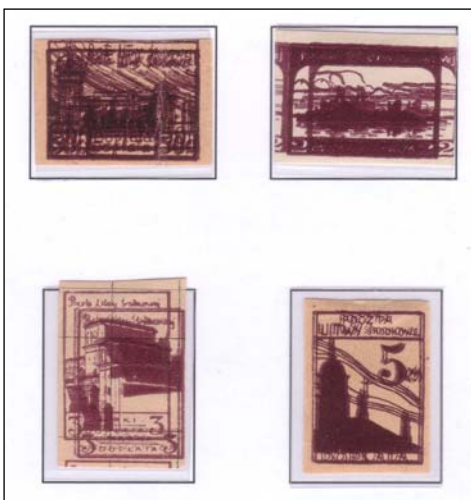
Afb. 23

De portserie van de republiek Midden-Litouwen.

Afb. 24

De hoogste waarde in twee typen. Links de kleine MK en dubbeldruk van de tekst en rechts het type met de grote MK.

Afb. 25

Duidelijk voorbeeld van "waarde-loos", maar wel decoratief drukuit-schot.

Tenslotte verdienen ook de portzegels van de republiek nog een plaats in dit overzicht van de uitgaven van Midden-Litouwen (afb. 23). Ook de portzegels werden zowel getand als ongetand uitgegeven. De laagste waarde laat het astronomische observatorium van Wilno zien, de zegel van 1 Mark heeft als thema de toren van het Gediminas kasteel en op de 2 Markzegel staat de ruïne van het 13^e eeuwse kasteel van Troki. De 3 Markzegel toont de Ostra Brama in Wilno, de 5 Mark laat de St Stanislas kathedraal in Wilno zien en op de hoogste waarde van 20 Mark staat de St Annakerk in Wilno. Deze 20 Markzegel is in twee typen uitgegeven. Het eerste type laat de letters MK in groot formaat zien terwijl bij het tweede type de letters MK in klein formaat zijn uitgevoerd. Bovendien is bij het tweede type altijd sprake van een optische dubbeldruk van de tekst POCZTA LITWY SRODKOWEJ en is altijd ongegond (afb. 24).

Nawoord

Ongebruikt is dit "dode" postzegelgebied relatief gemakkelijk compleet te krijgen (behoudens de twee hoogste waarden van de opdrukken van 1920). Gebruikt is alweer een heel ander verhaal, dat is de auteur wel duidelijk geworden. Op brief of kaart komen deze zegels nagenoeg niet voor, laat staan als echt gelopen, correct gefrankeerde brieven of kaarten. Dat was voor de auteur juist aanleiding om dit "dode" land eens wat nader te bestuderen. Al zoekende is er veel geleerd en aangeschaft, hetgeen geleid heeft tot een éénkader tentoonstellingsverzameling. Na het uitbreiden van de verzameling met plaatfouten, velmateriaal en een enkele brief ontstond er een tweekader verzameling. Het is nu de uitdaging om er op termijn een volwaardige, internationale tentoonstellingsverzameling van te maken. De uitdaging is groot, maar dat maakt dit gebied daardoor extra interessant.

Literatuurlijst

Central Lithuania – A.G. Pacholczyk – Stochastic Press, Tucson – 1990
Forschungsgemeinschaft Lithuania e.V. – Lithuania 32-2009 – Blz 5 – 17 (artikel van Jeremi Melnik)

ENERZIJDS EN ANDERZIJDS, DE LAATSTE EN DE EERSTE. OF: OP DE RANDEN VAN PLAATS EN TIJD

Ruud van Wijnen

In de vorige eeuw rukten Duitse troepen twee maal op naar het oosten voor een aanval op Rusland. In 1914 voor "Kaiser und Vaterland" in naam van keizer Wilhelm II tegen het tsarenrijk van Nicolaas II, in 1941 voor "Lebensraum" in naam van de nationaal-socialistische Führer tegen de Sovjet Unie van Jozef Stalin.

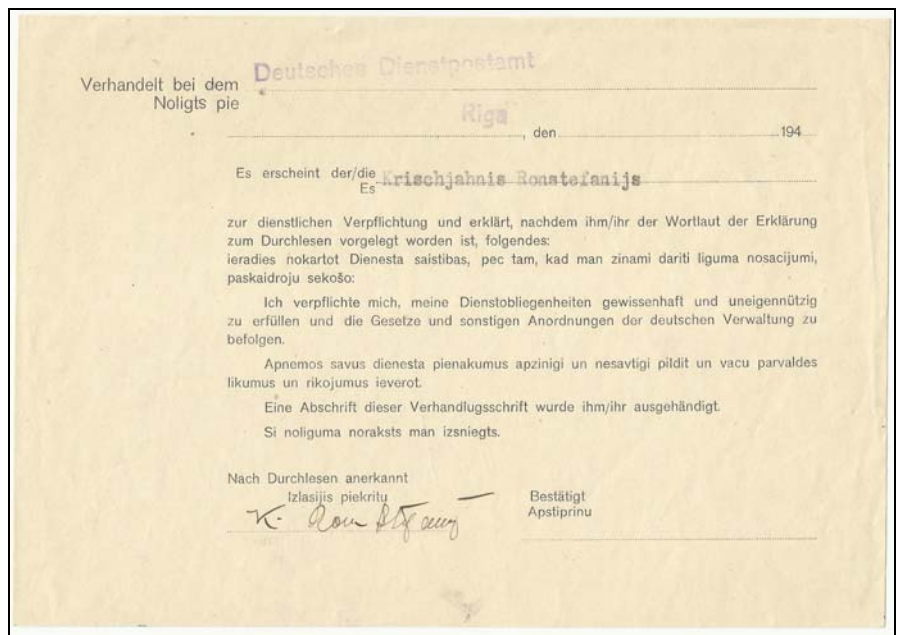
Twee keer ook trokken de Duitse troepen zegevierend heen en verslagen weer terug door het Baltische gebied, waarbij uiteindelijk noch Petrograd, noch Leningrad kon worden ingenomen.

Enerzijds, anderzijds 1

Als een aanvallend leger de verdedigende troepen op de vlucht jaagt of gevangen neemt, sluiten de bestaande postkantoren. Op een gegeven moment zal de bezetter zijn eigen postkantoren openen, niet zelden in de oude gebouwen en regelmatig met een deel van het oude personeel (**afb.1a en 1b**).

De sluiting van een postkantoor en de heropening ervan door de nieuwe machthebber sluit, om een aantal redenen slechts zelden van de ene op de andere dag op elkaar aan.

Als de tijd het nog toelaat worden postkantoren ontruimd en de inventaris naar veiliger oorden overgebracht. Het personeel dat voor de naderende vijand moet vluchten neemt als het kan de stempels mee en de laatste verdedigers kunnen het postkantoor nog net ontmantelen als ze zich terugtrekken. Enerzijds, anderzijds. De nieuwe bezetters hebben aanvankelijk wel iets anders aan hun hoofd dan het opzetten van de postdienst voor de bevolking. Eerst moet het veroverde gebied in vaste hand komen en de verbindingslijnen worden hersteld. Dan moeten er postkantoren worden gevonden en ingericht, betrouwbaar personeel worden aangesteld en nieuwe stempels worden gemaakt en afgeleverd.

Afb. 1a

Verklaring van de Let Krishjānis Ronstefanijs bij zijn aanstelling bij de Duitse Rijkspost in het Ostland, 5 juli 1941; 5 dagen na de bezetting van zijn land. Hij verplicht zich zijn werkzaamheden naar eer en geweten en zonder eigenbelang te zullen uitvoeren en de wetten en andere verordeningen van het Duitse bestuur te zullen uitvoeren.

De laatste en de eerste

In de chronologie van de brieven en kaarten die via de gesloten en weer geopende postkantoren werden verzonden, komt de laatste eerst en de eerste daarna.

Dit artikel gaat over de zoektocht in mijn verzameling naar de lengte van de tijdsspanne tussen de laatste en de eerste.

Wellicht klinkt dit cryptisch en filosofisch, daarom een voorbeeld ter verduidelijking.

Op 1 augustus 1915 bezetten Duitse troepen Mitava, de hoofdstad van Koerland die ze Mitau noemen en in het Lets de naam Jelgava draagt. Op 15 januari 1916 openden de Duitsers het civiele postkantoor in de stad. Tussen die twee data zal er geen post verzonden zijn, maar van welke datum is de laatste Russische brief met het stempel MITABA die nog uit de stad kon worden verzonden voor de komst van de Duitsers. En op welke dag werd er daadwerkelijk post verzonden door het Duitse postkantoor? Hoeveel

dagen liggen er tussen de laatste Russische en de eerste Duitse brief?

Mitsen en maren

De laatste is in dit kader alleen de laatste als ook daadwerkelijk duidelijk is dat de brief of kaart werd verzonden en niet bleef liggen omdat de vijand al voor de deur stond. De eerste is alleen de eerste als het om een heus poststuk gaat, niet verzonden ten gerieve van een verzamelaar, "Bedarfspost" dus (afb.2).

Om misverstanden te voorkomen: veldpost doet niet mee, hoe verleidelijk soms ook (afb.3).

Afb. 1b

Bijlage bij de verklaring van Ronstefanijs over de plichten van bij de Duitse

Rijkspost Ostland aangestelde binnenlandse medewerkers.

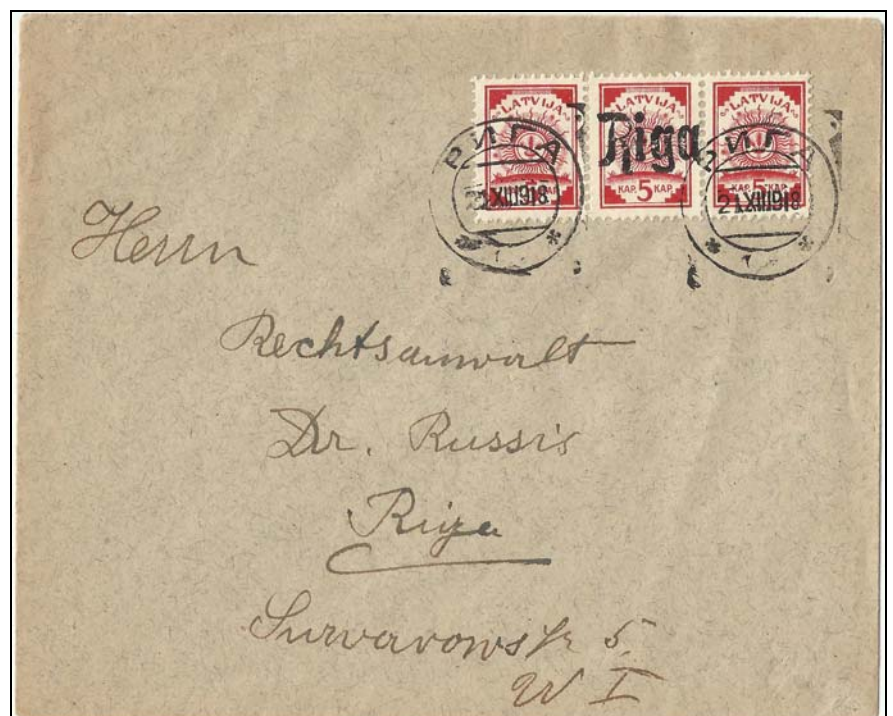
Ondermeer wordt verwacht dat iedere postambtenaar punctueel, netjes en nuchter op het werk verschijnt.

Ook tijdens de werkzaamheden mag niet van alcohol genoten worden.

MERKBLATT	PIENĀKUMI
über die Pflichten der bei der Deutschen Reichspost im Ostland beschäftigten einheimischen Kräfte. Wer im Dienst der Deutschen Reichspost im Ostland steht, hat in postdienstlichen Angelegenheiten ausschliesslich deren Anweisungen Folge zu leisten. Im Dienst hat er die ihm gelieferte Armbinde zu tragen, die ihn als Angehörigen der Deutschen Reichspost im Ostland ausweist. Jeder Postbedienstete hat die Pflicht, pünktlich, sauber und nüchtern zum Dienst zu erscheinen. Alkoholgenuß während des Dienstes ist verboten. Der Postbedienstete hat — auch nach Beendigung des Dienstverhältnisses — über die ihm durch seine dienstliche Tätigkeit bekanntgewordenen Angelegenheiten Verschwiegenheit gegenüber jedermann — auch gegenüber Ehegatten und Verwandten — zu bewahren. Er darf dienstlicherlangte Kenntnisse nicht ausserdienstlich verwenden. Insbesondere hat er über Postsendungen jeder Art, Buchungen im Postscheck- und Postsparkassenverkehr, Telegramme sowie am Fernsprecher geführte Gespräche strengste Verschwiegenheit zu bewahren. Er darf niemandem mitteilen, ob und mit wem jemand Postsendungen und Telegramme wechselt, im Geldverkehr steht oder Gespräche führt. Von dieser Pflicht kann ihn nur sein deutscher Dienstvorgesetzter entbinden. Wer seine Amtspflichten verletzt, wird bestraft. Bei der Ausübung öffentlichrechtlicher Tätigkeiten gilt der Postbedienstete als Beamter im Sinne der deutschen Strafgesetze und unterliegt den härteren Strafen für Beamte. Ich erkenne an, ein Stück dieses Merkblatts erhalten zu haben. Riga, den 19. 1941. K. Ronstefanijs (Name) Buchdruckerei „Rota“ II Riga, Richard Wagner-Str. 57. 776. 690	Vācijas austrumu apgabalu valstspastā nodarbinātiem vietējiem darba spēkiem. Vācijas austrumu apgabalu valstspasta darbiniecei-kam: 1) dienesta lietās jāizpilda vienīgi Vācijas austrumu apgabalu valstspasta norādījumi, 2) jānēsā dienesta pienākumus izpildot viņai-am izsniegtā rokas saite, kā pierādījums par piederību Vācijas austrumu apgabalu valstspastam, 3) darbā jāierodas laikā, tīri un neiereibušā stavoklī, 4) aizliegts darba laikā lietot alkoholu, 5) stingri jāievēro dienesta noslēpumu neizpaušana, arī pēc dienesta attiecību izbeigšanās, nevienam neizpaust, pat vīram, sievai, tuviniekiem, ziņas, kas darbiniecei-kam nākušas zināmas dienesta pienākumus izpildot, t. i. par visāda veida pasta sūtījumiem, grāmatojumiem pasta čeku un pasta krājkasu lietās, telegramām un telefona sarunām. Nav atļauts nevienam izpaust: vai vispār un kurš kuram sūta pasta sūtījumus, telegramas, naudu vai kurš ar kuru ved telefona sarunas. Dienestā gūtās ziņas aizliegts izlietot ārpus dienesta. No šo pienākumu pildīšanas darbiniecei-ku var atbrīvot vienīgi viņas-viņa vācu dienesta priekšnieks. 6) Kas savus dienesta pienākumus nepilda, tiek sodīts. 7) Pasta darbiniece-ks publiski tiesiskās darbības izpildīšanā tiek uzskatīts kā ierēdne-is vācu soda likumu izpratnē un padota-ts ierēdnēm-piem paredzētiem stingrākiem sodiem. Apiecinu, ka vienu šo noteikumu eksemplāru esmu saņēmusi-is. Riga, " " 1941. g. (paraksts) Dr. P. Russis Riga Suvorovskis W I Dr. P. Russis Riga Suvorovskis W I DOPEL — 1 — 690 — 15. 41. — lett.

Afb. 2

Deze brief telt dus niet mee. De eerste Letse postzegels werden op 17 december 1918 aan de Letse postadministratie geleverd, maar het Letse postkantoor in Riga opende pas op 26 december. In de tussenliggende tijd functioneerde het Duitse Ober-Ost postkantoor nog in de stad. Ergens in het geniep (en wellicht tegen een extra vergoeding) zette iemand stempels met de datum 21.XII.1918 op de zegels. "Maakwerk" van de bovenste plank.

Enerzijds, anderzijds 2

Vier keer gingen tijdens de Eerste en de Tweede Wereldoorlog de postkantoren in Letland over in andere handen:

- 1) 1915-1917, Duitse troepen bezetten het gebied in drie fasen.
- 2) 1918-1920, de Duitsers moesten zich terugtrekken, de bolsjewieken poogden aan de macht te komen, er werd een onafhankelijkheidsoorlog uitgevochten en tenslotte werd Letland als onafhankelijke staat gevestigd.
- 3) 1940-1941, eerst lijfde Sovjet Unie Letland in, een jaar later bezetten Duitse troepen het land voor de tweede maal.
- 4) 1944-1945, het Rode Leger verdreef de Duitsers, Letland werd opnieuw een sovjet-republiek.

De gebieden

Dwars door Letland loopt de Daugava (Dvina, Dūna), ruwweg van de monding nabij Riga tot Daugavpils (Dvinsk/Dünaburg) in het zuidoosten. Het gebied ten noorden van de rivier kennen we in de Russische tijd als het gouvernement Lijfland, ten tijde van de onafhankelijkheid als het landdeel Vidzeme. Riga was de hoofdstad van Lijfland, later van heel Letland. Het westen van Letland en het gebied ten zuiden van de Daugava vormden in de tsarentijd het gouvernement Koerland, waarbij het gebied direct ten zuiden van de rivier ook wel bekend was als Semgallen. Tijdens de onafhankelijkheid was er sprake van de landsdelen Kurzeme en Zemgale. De hoofdstad van Koerland heette in het Russisch Mitava, in het Duits Mitau, in het Lets Jelgava. Het oosten van Letland behoorde in de tsarentijd tot het gouvernement Vitebsk, in de Letse tijd was het bekend als het landdeel Latgale (afb.4 en 5).

Meekijken en meezoeken

In vier artikelen wil ik verhalen en laten zien welke laatste en eerste brieven en kaarten ik in mijn verzameling vond en de laatste tijd op veilingen en bij handelaren kon kopen. Daarbij besteed ik, zoveel mogelijk, aandacht aan zowel Riga als Koerland, Lijfland en Latgale. Wat ik te melden heb is beslist niet het laatste woord.

Afb. 3

Per Duitse veldpost, K.D. Feldpoststation Nr.33, verzonden briefkaart naar Heidelberg.

De afzender schrijft op de voorzijde: "18.VII.15 Wir sind in Tukum!"

Afb. 4

"Letland" voor de Eerste Wereldoorlog met de gouvernementen Koerland, Lijfland en Vitebsk. (Uit: Latvijas Vēstures Atlants, Zvaigzne ABC Rīga, 2001).

In vele collecties zullen zich nog latere en nog “eerstere” poststukken bevinden. Op zoek dus naar dé laatste en dé eerste!

De eerste periode: 1915 – 1917

In Europa

De aanleiding tot de Eerste Wereldoorlog vormde de moord in Sarajevo op de Oostenrijkse troonopvolger Frans Ferdinand door de jonge Servische nationalist Gavrilo Princip op 28 juni 1914.

Oostenrijk-Hongarije eiste genoegdoening van Servië en stelde een ultimatum, maar eerst nadat het zich vergewist had van de steun van Duitsland.

Overigens waren er geen aanwijzingen dat Servië betrokken was bij of weet had van de aanslag. Rusland steunde Servië, Slavische “broeders”.

In de laatste decennia van de 19de eeuw en de eerste jaren van de 20ste waren binnen Europa tussen de grote mogendheden allerhande wrijvingen ontstaan en allianties gesloten.

Frankrijk had de oorlog met Duitsland van 1870-1871 smadelijk verloren en daarbij de Elzas en Lotharingen moeten afstaan. Als klap op de vuurpijl werd het Duitse keizerrijk uitgeroepen in de spiegelzaal van het paleis in Versailles. De koning van Pruisen werd Duits keizer.

Frankrijk zon op eerherstel. Het zich sterk industrialiserende Duitsland werd een macht van betekenis en ontwikkelde koloniale ambities, al was het maar vanwege de grondstoffen die het nodig had. Daarmee kwam het, letterlijk en figuurlijk in het vaarwater van Groot-Brittannië. Zeker toen Duitsland begon met de bouw van een oceaanflood.

Groot-Brittannië en Frankrijk sloten in 1904 de Entente Cordiale.

In 1879 al hadden Duitsland en Oostenrijk-Hongarije een tegen Rusland gericht verdrag gesloten. Drie jaar later sloot Italië, dat steun zocht tegen Franse inmenging, zich daarbij aan. Oostenrijk-Hongarije, de Dubbelmonarchie, had last van interne vermolming en nationalistische

Afb. 5

De administratieve indeling van Letland in 1939 met de vier landsdelen Kurzeme, Zemgale, Vidzeme en Latgale. (Uit: Latvijas Ģeogrāfijas Atlants, Jāņa sēta Rīga 1999).

spanningen. Rusland steunde de Slavische volken binnen het rijk en op de Balkan, maar voelde zich ook bedreigd door de Duits-Oostenrijkse alliantie langs haar gehele westgrens. Daarom zocht het toenadering tot Frankrijk; in 1893 sloten beide landen een militair verdrag.

Op alle militaire staven lagen als gevolg de blauwdrukken voor militaire operaties gereed. Zouden de allianties, opzettelijk, door toeval of een reeks misverstanden, met elkaar slaags raken dan zouden de legers bijna automatisch in beweging komen. De aanslag in Sarajevo vormde het startsein en geen enkele vorst of politicus greep in om het onheil van een oorlog op ongekende schaal te voorkomen.

Duitsland en Rusland

Op 27 juli 1914, een maand na de aanslag in Sarajevo, ondertekende de Oostenrijkse keizer Franz Jozef de oorlogsverklaring aan Servië. De dag erop besloot tsaar Nicolaas II tot een gedeeltelijke mobilisatie en kondigde Wilhelm II de toestand van “drohende Kriegsgefahr” af.

Op de 31ste juli werd het Russische mobilisatiebevel uitgevaardigd, waarop Duitsland een dag later aan Rusland de oorlog verklaarde en de volledige mobilisatie gelastte.

Het 8ste Duitse leger aan het oostfront had voorlopig geen andere taak dan de Russen bezig te houden tot de vijand aan het westelijke front in Frankrijk zou zijn verslagen. Maar nog voor de grote mobilisatie voltooid was rukten op 17 augustus 1914 twee Russische legers op Oost-Pruisen aan: het noordelijke trok op in de richting van Königsberg; het zuidelijke richtte zich op Danzig. Tussen beide legers lag het Mazurische merengebied.

De Duitse legerleiding besloot om het noordelijke leger laten oprukken en daarmee in een val te lokken. Door aanvankelijke Russische successen en een dreigende omsingeling waren de Duitsers gedwongen hun bakens te verzetten: de hoofdmacht werd bliksemsnel naar het zuiden verplaatst. In de Slag bij Tannenberg (26-30 augustus 1914) werden de Russen vernietigend verslagen, ca. 100.000 werden er krijgsgevangen gemaakt.

De Russen leden een tweede grote nederlaag tijdens de zgn. Winterslag bij de Mazurische meren (7-22 februari 1915). Ondanks grote verliezen aan terrein en troepen hadden ze wel voorkomen dat de Duitsers op dat moment tot ver in Rusland konden oprukken.

Dat zou twee maanden later wel gebeuren.

1915 – 1917

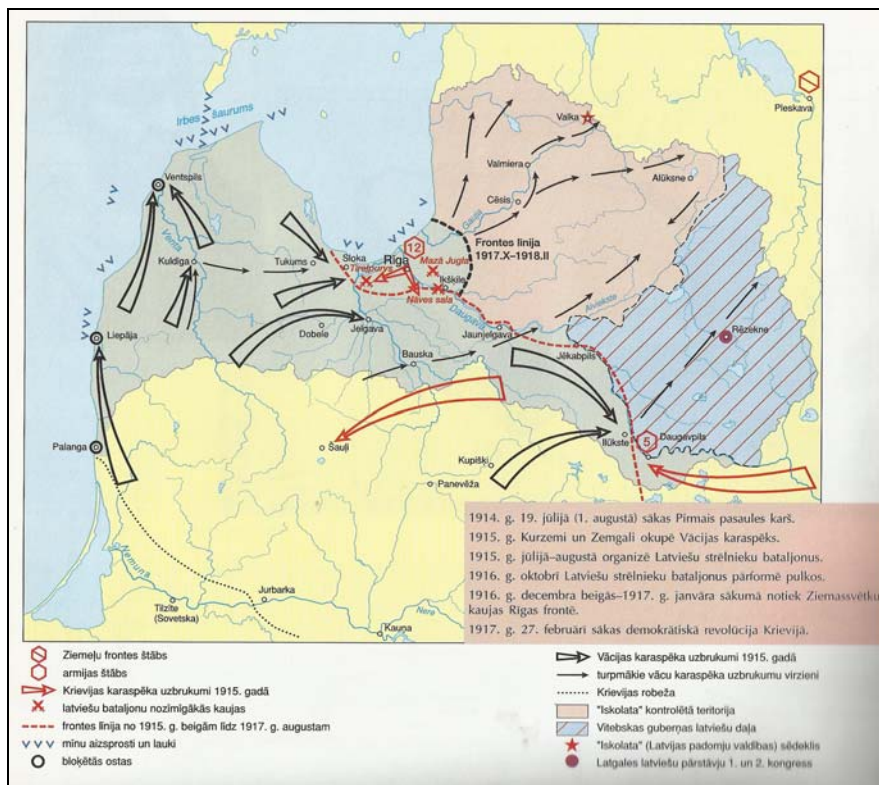
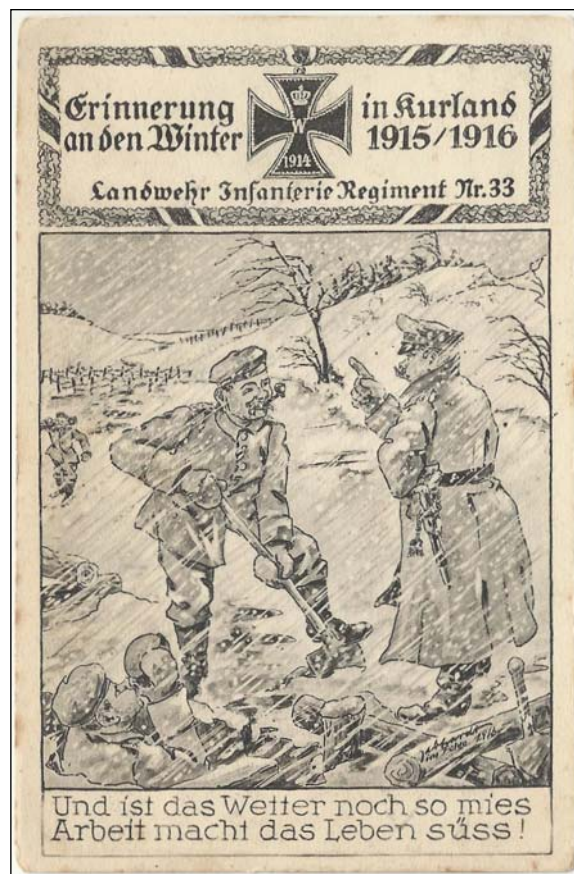
Op 27 april 1915 begonnen de Duitse troepen hun grote offensief in het Baltische gebied.

Libava / Libau werd op 8 mei ingenomen, de Koerlandse hoofdstad Mitava / Mitau volgde op 1 augustus. In november werd de Dvina / Dūna bereikt en stabiliseerde het front zich langs de Rivier (afb.6).

Voor de tweede fase van de Duitse opmars werd op 14 augustus 1917 aan het Achtste Leger het bevel gegeven Riga in te nemen. Op 1 september staken de eerste troepen ten oosten van Riga bij Ūxkull / Ikšķile de Dūna / Daugava over, de eerste regimenten bereikten de stad op de 3de. Verder oostelijk aan de rivier werd de stad Jakobstadt / Jēkabpils op 22 september ingenomen. Het front kwam nu in een grote boog rondom Riga te liggen. Op 15 december 1917 sloten Duitsland en Oostenrijk-Hongarije enerzijds en de Russische Socialistische Federatieve Sovjetrepubliek anderzijds een wapenstilstandsverdrag. Toen de eisen van de Centralen niet werden ingewilligd hervatten de Duitse troepen op 19 februari 1918 hun opmars in Lijfland en begon de derde fase van de bezetting van Letland (afb.7).

Binnen een paar dagen waren Wenden / Cēsis, Wolmar / Valmiera en Walk / Valka ingenomen (20-22 februari).

Afb. 6
Duitse veldpostkaart "Herinnering aan de winter in Koerland, 1915-1916".

Afb. 7
De ontwikkeling van de oorlog in Letland, 1915-1918. (Uit: Latvijas Vēstures Atlants, Zvaigzne ABC Rīga, 2001).

In Rusland

In 1917 vonden in Rusland twee revoluties plaats. Na de Februari-revolutie zag tsaar Nicolaas II zich gedwongen om af te treden en bij de Oktober-revolutie grepen de bolsjewieken de macht. Gedurende de tussenliggende maanden streden de Voorlopige regering en de nieuw gevormde sovjets om de macht.

Op het moment dat de Duitse troepen vanuit Riga naar het noorden oprukten was er dus al geen sprake meer van een "tsaristisch" leger en van de soldaten die nog onder de wapenen waren stonden velen op het punt om naar huis te gaan, letterlijk.

De laatste Russische brieven en kaarten

Omdat de Duitse opmars in fasen verliep onderscheid ik voor mijn zoektocht naar de laatst verzonden Russische post voor de komst van de Duitse troepen vijf gebieden:

De kern van het gouvernement Koerland, Semgallen (de oostelijke uitloper van Koerland), Riga, Lijfland en Latgale.

In Latgale, het deel van Letland dat in de tsaristische tijd tot het gouvernement Vitebsk behoorde, werden na de Duitse bezetting geen Duitse postkantoren geopend.

Voor Koerland moet ik kijken naar dagtekeningstempels uit de zomer van 1915, voor Semgallen naar 1915 en, mogelijk, 1916.

Voor Riga moet ik zo dicht mogelijk bij 1 september 1917 komen en voor Lijfland het liefst in januari of februari 1918.

Nog een lastig punt van aandacht: deze data zijn volgens "onze" Gregoriaanse kalender, in Rusland werd tot "onze" 14 februari 1918 de Juliaanse kalender gebruikt en die liep toen 13 dagen achter op de onze (**afb.8**). Bij de overgang naar de Gregoriaanse kalender in Rusland werd 1 februari 1918 ineens 14 februari 1918.

In het vervolg van dit artikel zal ik bij Russische stempels een dubbele datering vermelden:

eerst de Juliaanse / dan de Gregoriaanse.

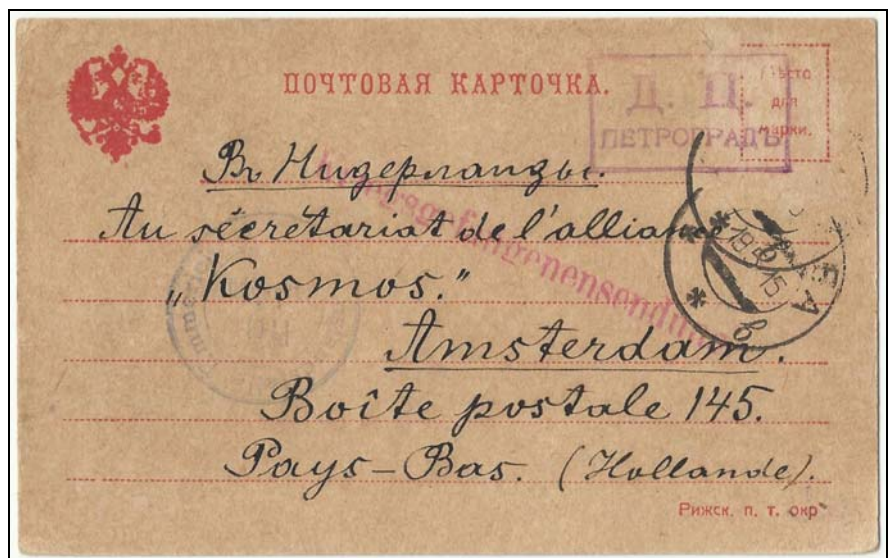
Het laatste poststuk uit Koerland dat ik kan laten zien werd op 19 mei /

Afb. 8 (collectie Jan Kaptein).

Briefkaart van Libava / Libau naar Stockholm met dagtekeningstempel ЛИБАВА, -7 1 15.

Datering volgens de Juliaanse kalender, volgens de Gregoriaanse kalender 20 januari 1915.

Afb. 9

Officieel briefkaartformulier uitgegeven door het post- en telegraafdistrict Riga van МИТАВА / Mitau naar Amsterdam, 19 mei 1915.

De afzender had de kaart keurig gefrankeerd, maar in Petrograd keek de censuur ook onder de postzegel en plaatste daar het kastjesstempel Д. Ц. ПЕТРОГРАДЪ. Ook de Duitse censuur keek in Emmerich mee en ergens werd, ten onrechte, het stempel "Kriegsgefangenensendung" geplaatst.

De afzender maakt zich als lid van "Kosmos" zorgen over zijn lidmaatschap omdat "er nu geen mogelijkheid bestaat om geld uit Rusland te sturen".

1 juni 1915 vanuit Mitava / Mitau verzonden naar Amsterdam, precies twee maanden voordat de stad op 1 augustus door Duitse troepen werd bezet (**afb. 9**).

Afb. 10a

Portvrije brief van de kerkeraad in Riga naar БОРОВКИ КУРЛЯНД / Borovka Koerland / Silene in het Lets. Aankomststempel 29 november / 12 december 1916. Het dagtekeningstempel op de voorzijde van de brief (**afb. 10b**) is van НОВГОРОДЪ / Novgorod, 25 nov. 1916. Werd de brief vanuit Riga, met een heel grote boog om het front- gebied, via Novgorod verzonden of had de Rigase kerkeraad daar zijn toevlucht gezocht ?

Afb. 10b

Afb. 11

Brief van РИГА naar Jekaterinoslav, het huidige Dnjeopetrovsk in Oekraïne, 19 augustus / 1 september 1917. Geen "bewijs" dat de brief ook daadwerkelijk uit Riga is verzonden.

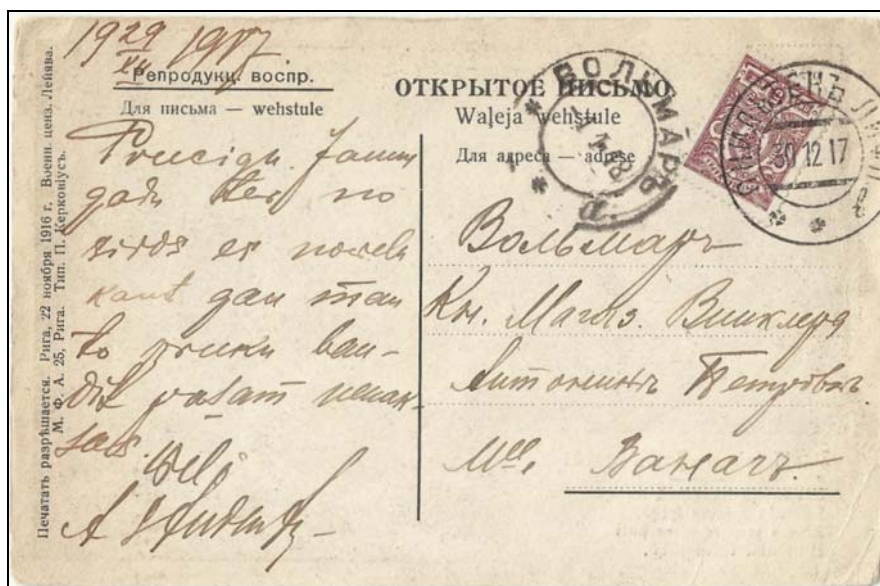
Over de laatste dagen van de post in Riga voor de Duitse bezetting van de stad op 3 september 1917 schreef Olav Petri in "Het Baltische Gebied" nr 61 onder de titel "De vergeten brievenbus" een zeer lezenswaardig artikel. Hij vertelt over briefkaarten, geschreven tussen 19 en 21 augustus (1 en 3 september volgens de Gregoriaanse kalender) die vanwege de evacuatie van de stad niet meer konden worden verzonden. De laatste gestempelde brief die ik kan laten zien dateert van 19 augustus / 1 september 1917, twee dagen voor de Duitse bezetting. Omdat de brief geen aankomststempel draagt, is het de vraag of de brief de geadresseerde nog bereikte (**afb.11**).

De Duitse opmars in Lijfland begon op 19 februari 1918, binnen enkele dagen werden steden als Wenden, Wolmar en Walk bezet. Uit dit gebied heb ik in mijn verzameling slechts één poststuk uit 1918, maar wel erg enerzijds – anderzijds: stempels van 30 december 1917 en 1 januari 1918 / 12-14 januari 1918 op dezelfde nieuwjaarskaart (**afb. 12 en 13**).

De stad Dvinsk / Dünaburg / Daugavpils lag gedurende de hele oorlog in het frontgebied, maar werd pas op 18 februari 1918 door Duitse troepen ingenomen. Ook de verovering van Latgale was daarna een kwestie van dagen.

Opvallend genoeg heb ik in mijn collectie geen poststukken uit Latgale, d.w.z met in de stempels de afgekorte gouvernementsnaam “ВИТ” van Vitebsk, uit de jaren 1915-1918. De op 25 februari / 10 maart 1916 uit Dvinsk verzonden ansichtkaart kan ik als enige laten zien (afb.14).

Afb. 12
Nieuwjaarskaart van СМИЛЬТЕНЬ, 30 dec. 1917 naar ВОЛЬМАРЪ, 1 jan. 1918 (Smiltēn – Wolmar, 12 – 14 januari 1918).

Afb. 13
Daudz laimes Jaunā gadā ! Gelukkig nieuwjaar !

Afb. 14
Ansichtkaart van ДВИНСКЪ, 25 februari / 10 maart 1916, naar Jurjev / Dorpat / Tartu. De kaart is gepost op het stationspostkantoor van de Riga-Orel spoorlijn.

Overzicht en speurtocht – 1

1. Russische post 1915 - 1918			
	Landsdeel of stad.	Laatst bekende datum, volgens Juliaanse kalender, zoals in stempel.	Gezocht.
1.1	Koerland КУРЛ.	Mitava, 19.05.1915	Post uit Koerland na 19 mei 1915
1.2	Semgallen КУРЛ.	Borovka, 29.11.1916	Post van en naar het gebied ten zuidoosten van Dvinsk/Daugavpils, voor en na 29 november 1916.
1.3	Riga РИГА	Riga, 19.08.1917	Aantoonbaar vanuit Riga verzonden post rond 19 augustus 1917.
1.4	Lijfland ЛИФЛ.	Wolmar, 01.01.1918 Wolmar, 19.02.1918 (afb.15)	Post uit Lijfland na 1 januari 1918.
1.5	Latgale ВИТ.	Dvinsk, 25.02.1916	Post uit de jaren 1916-1918, uit Dvinsk en andere plaatsen.

Afb. 15

Postwaardestuk van 7½ Pfg, bijgefrankeerd met een zegel 2½ Pfg tot het tarief van 10 Pfg voor post naar Rusland, van RIGA naar ВОЛЬМАРЪ, 6-19 februari 1918.

De kaart is verzonden via de uitwissel-post aan de weg Riga-Walk. De datum in het aankomststempel van Wolmar is opvallend: op 19 februari 1918 hervatten de Duitse troepen hun offensief in Lijfland, een dag later werd Wolmar door hen bezet.

Hoe meer tijd en plaats kun je op één kaart vinden ?

Afb. 16

Postwaardestuk van 5 Pfg. van MITAU, 23 jan. 1916, naar Berlijn. Of de kaart ook daadwerkelijk per post is verzonden is twijfelachtig: het dienststempel van de Freiwillige Krankenpflege / Njemen – Armee heeft op een civiele kaart geen functie, het bericht van de afzender is wel erg kort en er bevindt zich op de kaart geen censuurstempel van Königsberg.

Op de randen van tijd en plaats

Op grond van de wapenstilstand die de RSFSR en Duitsland op 15 december 1917 in Brest-Litovsk sloten, werd postverkeer tussen Rusland en de door de Duitsers bezette gebieden mogelijk. De uitwisseling van post vond plaats bij doorlaatposten aan de demarcatielijn en was mogelijk tussen 17 december 1917 en 18 februari 1918.

Voor de datering van poststukken is in dit geval van belang dat de RSFSR op 1 februari 1918 (Juliaanse kalender) was overgegaan op de Gregoriaanse kalender. In Russische stempels uit de maand februari 1918 werd, als postambten de nieuwe data al correct gebruikten, de Gregoriaanse kalender gebruikt (afb.15).

De eerste Duitse brieven en kaarten

Koerland werd in de zomer van 1915 door Duitse troepen bezet, maar de eerste Duitse postkantoren in het Postgebiet des Oberbefehlshabers Ost openden er pas op 15 januari 1916. Het betreft de kantoren in Bausk / Bauska, Hasenpott / Aizpute, Libau / Liepāja, Mitau / Jelgava en Windau / Ventspils.

Voor Libau betekent dit een periode van ruim acht maanden tussen de verovering van de stad en de opening van het Duitse postkantoor, voor Mitau gaat het om vijf en een halve maand.

Het eerste Duitse poststuk dat ik kan laten zien werd op 23 januari 1916 in Mitau afgestempeld (afb. 16). Omdat deze briefkaart de geur van maakwerk heeft, laat ik nog een vroeg poststuk zien (afb. 17).

Riga werd op 3 september 1917 door de eerste Duitse legereenheden bereikt, het Ob.-Ost postkantoor in de stad opende op 22 oktober 1917. Vergeleken met de postkantoren in Koerland is dat relatief snel. Eigenlijk heb ik tot voor kort nooit gelet op vroege afstempelingen van het Duitse postkantoor in Riga en ik vrees dat ik ooit een of twee aardige poststukken van de hand heb gedaan. De vroegste afstempeling die ik nu kan laten zien is 30 november 1917, bijna 6 weken na de opening van het postkantoor (afb. 18).

Afb. 17

Postwaardestuk van 5 Pfg. van HASENPOTH, 29 jan. 1916, naar Berlijn. De kaart werd twee weken na de opening van het Duitse postkantoor verzonden en in Königsberg door de censuur gelezen, rood kastjesstempel M.P.

Afb. 18

Adresbandje voor drukwerk van RIGA, 30 november 1917, naar Tübingen. Gecensureerd in Königsberg.

Afb. 19
 Postwaardestuk van 7½ Pfg. van de predikant in Smilten aan zijn collega in Trikatē, verzonden via het postkantoor in WOLMAR, 5 juni 1918.
 De kaart werd in Wenden gecensureerd en daar voorzien van het paarse rondstempel met de letter W.

Lijfland werd, na de hervatting van het offensief van het Duitse leger vanuit Riga en omgeving op 19 februari 1918, binnen enkele dagen bezet. De Duitse postkantoren in Walk / Valka, Wenden / Cēsis en Wolmar / Valmiera openden hun deuren op 1 mei 1918.

De eerste kaart die ik uit dit gebied kan laten zien werd op 5 juni 1918 vanuit Wolmar verzonden (**afb. 19**), vijf weken na de opening van het postkantoor.

In Latgale werden geen Duitse postkantoren gevestigd.

Overzicht en speurtocht – 2

2. Duitse post 1915 - 1918			
	Landsdeel of stad.	Eerst bekende datum, volgens Gregoriaanse kalender, zoals in stempel.	Gezocht.
2.1	Koerland	Mitau, 23.01.1916 Hasenpoth, 29.01.1916	Stempels tussen 15 en 29 januari 1916.
2.2	Riga	Riga, 30.11.1917	Stempels tussen 22 oktober en 30 november 1917.
2.3	Lijfland	Wolmar, 05.06.1918	Stempels van Wenden, Walk en Wolmar tussen 1 mei en 5 juni 1918

Afronding

Voor Duitsland verliep de oorlog aan het oostfront alleszins voorspoedig, maar door de nederlaag in het westen moesten de Duitse troepen al weer spoedig het veroverde Baltische gebied verlaten. Ook postaal ontstaat eind 1918 een omgekeerde beweging: van Duitse brieven en kaarten ga ik in het volgende artikel de laatste zoeken.

Er is een gereede kans dat u Russische poststukken bezit met latere data of Duitse met “eerstere”. Meld ze me, laat ze me zien.

POST VAN RUSLAND NAAR HET BALTISCHE GEBIED VÓÓR DE VREDE VAN BREST-LITOVSK, 1918

Alexander Epstein

In ons vorige blad beschreef Olav Petri een opmerkelijke briefkaart die op 1 februari 1918 van Riga naar Rusland werd verzonden (lit.1). Dat was iets meer dan twee weken na het sluiten van de wapenstilstand tussen de Centralen en Rusland in Brest-Litovsk op 15 januari.

Het reguliere postverkeer tussen Rusland en Duitsland, inclusief de bezette Baltische gebieden, kwam pas een paar maanden later, begin juni 1918, op gang na het sluiten van het vredesverdrag van Brest-Litovsk van 3 maart 1918.

De vroege uitwisseling van post tussen de twee mogendheden in oorlog werd mogelijk op grond van artikel IV, § 2 van het wapenstilstandsverdrag (lit. 2 en 3):

«Примерно в двух ли трех пунктах боевого участка каждой русской дивизии организуется сношение, причем пункты эти устанавливаются соглашением штабов дивизий или их комитетов в нейтральной зоне между демаркационными линиями... Люди, принимающие участие в сношении, имеют право взаимно обмениваться газетами и журналами, а также открытыми письмами для доставки по назначению...».

„In jeder Abschnitt einer russischen Division kann an etwa 2 bis 3 Stellen organisierter Verkehr stattfinden. Hierzu sind in Einvernehmen der sich gegenüberstehenden Divisionen Verkehrstellen in der neutralen Zone zwischen der Demarkationslinien einzurichten... Der Austausch von Nachrichten und Zeitungen ist gestattet. Offene Briefe können zur Beförderung übergeben werden...“

De Russische tekst werd vertaald door Olav Petri, de Duitse door Ruud van Wijnen.

“Op ongeveer twee of drie plaatsen in de frontlijn van elke Russische divisie komt contact tot stand.

Deze punten in de neutrale zone tussen de demarcatielijnen worden vastgesteld met toestemming van de divisiestaven of de comités daarvan. Wie deelneemt aan dit contact heeft het recht over en weer kranten en tijdschriften uit te wisselen, alsmede briefkaarten voor verzending naar hun bestemming”.

“In iedere sector van een Russische divisie kan op ongeveer twee of drie plaatsen georganiseerd contact plaatsvinden”. Hiertoe moeten in overeenstemming met de tegenoverliggende divisies contactposten in de neutrale zone tussen de demarcatielijnen worden ingericht... Het uitwisselen van berichten en kranten is toegestaan. Briefkaarten kunnen ter verzending overgedragen worden...”

In de Russische tekst is sprake van “otkrytimi pismami”, in de Duitse van “offene Briefe”. Inmiddels is men het er in de filatelistische literatuur wel over eens dat het hier gaat over briefkaarten (RWvW).

Het moge duidelijk zijn dat de Russische en Duitse tekst enigszins van elkaar verschillen...

Al eerder lieten A. Leppa (lit. 4) en V. Marcilger (lit. 5) twee vergelijkbare voorbeelden zien van post tijdens de wapenstilstandsperiode. De eerste verwijst naar publicaties van W.-D. Röttger (lit. 6) en Stoltz (lit. 7). In alle gevallen gaat het om post vanuit het door Duitse troepen bezette Baltische gebied (steeds uit Riga) naar Rusland.

In dit artikel kan ik post in de omgekeerde richting laten zien, d.w.z. vanuit Rusland naar het bezette Baltische gebied.

Het wapenstilstandsverdrag vermeldde geen nadere regelingen over de uitwisseling van post, bijvoorbeeld over de tarieven. Die werden later, in beperkte mate, wel aan Duitse zijde vastgesteld. Ze werden op 31 januari 1918 (Gk) bekendgemaakt en al eerder was er in dezelfde maand gewag van gemaakt in de kranten (lit. 4). Voor wat betreft de kranten in Riga wordt dit bevestigd door V. Marcilger (lit. 5). Aangaande de nadere regelingen is alleen bekend dat briefkaarten naar Rusland in het Latijnse schrift moesten worden geadresseerd, maar dat het bericht ook in het cyrillisch mocht worden geschreven (lit. 5). Over de posttarieven werd echter niets bekendgemaakt. Op grond van documenten die door Stoltz werden gepubliceerd verklaart Leppa dat de exacte voorschriften over de behandeling van post pas tussen 8 en 15 februari in het bezette gebied bekend werden. Op 18 februari 1918 kwam er een einde aan de wapenstilstand en daarmee aan de mogelijkheid om post verzenden.

De hiernaast vermelde briefkaarten worden beschreven in de genoemde literatuur.

Al deze briefkaarten zijn Duitse postwaardestukken van 7½ Pfg met de opdruk van het Postgebiet Ob. Ost. De meeste zijn aanvullend gefrankeerd met een grijze postzegel van 2½ Pfg. met dezelfde opdruk. Het totale porto komt daarmee op 10 Pfg., het tarief voor zowel binnen- als buitenlandse briefkaarten.

De kaart van 7 januari 1918 heeft geen aanvullende frankering, was daarmee onvoldoende gefrankeerd, maar werd zonder problemen in Rusland bezorgd.

Volgens Stoltz diende post naar Rusland in Breslau of Königsberg te worden gecontroleerd door de militaire censuur. Toch komen op geen enkele van de ons bekende briefkaarten censuurstempels voor. Op twee na alle briefkaarten werden tussen 7 januari en 9 februari ontwaard met dagtekeningstempels van Riga. Het lijkt er dus op dat de Ob.- Ost post het niet nodig vond om deze briefkaarten te verzenden via de censuurdienst in Königsberg. De andere twee briefkaarten dragen geen dagtekeningstempels. Dit wijst erop dat ze direct aan de frontposten aan de Russen werden overgedragen, waarna het Russische veldpostkantoor nr. 39 zorgde voor het verdere vervoer.

Tot nu toe kennen we geen voorschriften en regelingen voor post in tegenovergestelde richting van Rusland naar Duitsland en de door dat land bezette gebieden, waaronder het Baltische gebied. Het is goed mogelijk dat die ook nooit zijn opgesteld en ook het kleine aantal poststukken dat ik ken laat geen definitieve conclusies toe. We weten ook niet vanaf welke datum de Russen post aannamen; het vroegste dagtekeningstempel is van 16 februari (Jk).

Toch ken ik een vroeger poststuk, maar dat werd niet via een Russisch postkantoor verzonden (zie verderop in dit artikel).

Dagtekeningstempel bij verzending – Aankomststempel Bron

Riga 7.1.18	Gk	Petrograd 29.1.18	Jk	(4)
Riga 14.1.18	Gk	Jurjev 22(?) .1.18	Jk	(6)
Riga 1.2.18	Gk	-		(1)
Riga 9.2.18	Gk	Volmar 19.2.18	Gk	(5)

Terwijl de Gregoriaanse kalender (Gk) werd gebruikt in de Europese landen, waaronder Duitsland, was in Rusland tot februari 1918 nog de Juliaanse kalender (Jk) in gebruik. Deze liep 13 dagen achter op de Gregoriaanse. Op 1 februari 1918 ging Rusland over op de Gregoriaanse kalender: 1 februari werd in één keer 14 februari.

Afb. 1a

Op dat moment waren de volgende tarieven voor briefkaarten van kracht: 5 kopeken voor een binnenlandse kaart, 8 kopeken voor een kaart naar het buitenland. Op de kaarten die ik ken varieert het tarief echter van 7 tot 20 kopeken. Het lijkt er dus op dat in dit deel van Rusland nogal wat onduidelijkheid bestond over de geldende tarieven. Hieronder beschrijf ik drie briefkaarten naar het Baltische gebied, allemaal met adressen in Riga.

Afbeelding 1 toont een 5 + 5 kopeken postwaardestuk met betaald antwoord van het zogenaamde Kerenski-ontwerp, uitgegeven in 1917. De kaart werd op 24 januari (Jk) geschreven in Smiltē (gouvernement Lijfland, nu Smiltene in Letland).

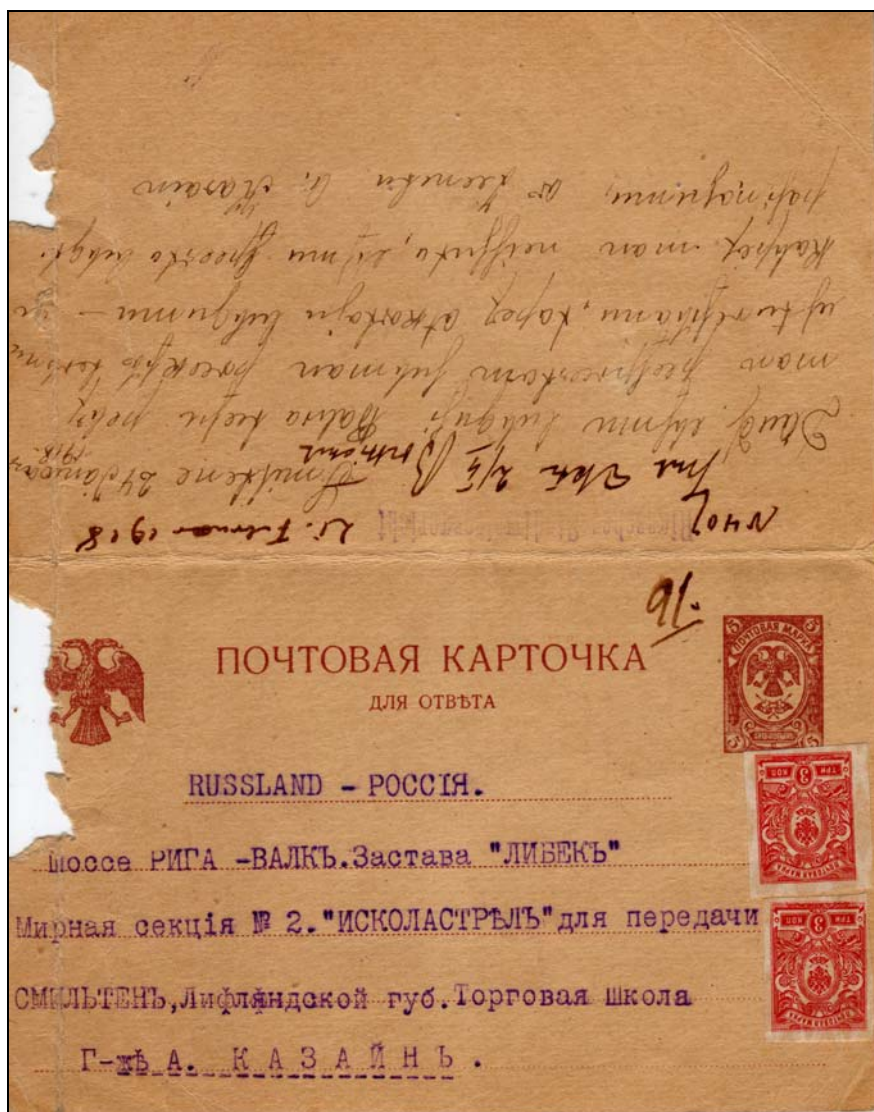
Volgens de Gregoriaanse kalender zou dat 6 februari zijn. Beide delen van de briefkaart zijn gefrankeerd met 11 kopeken. Dit bedrag heeft niets te maken met het officiële tarief, mogelijk gaat het om een of ander lokaaltarief.

De adressering luidt: “Riga / Rechtbank voor weeskinderen / Verkeersweg Riga – Valk / Doorlaatpost Libek / Vredessectie nr. 2”.

Het adres van de afzender is in het Russisch getypt op het antwoorddeel van de kaart: “Rusland / Verkeersweg Riga – Valk. Doorlaatpost Lübeck / Vredessectie nr. 2 “ISKOLASTREL”, bestemd voor / Smiltē, gouvern. Lijfland, Handelschool / Mevr. A. Kazain”.

“ISKOLASTREL” is de afkorting in het Russisch voor “Ispolnitelnyj komitet latysjkych Strelkov”, het uitvoerend comité van de Letse schutters. In het Russische leger vochten Letse infanterie divisies (schutters) aan het noordelijke front.

De zegels zijn ontwaard met een “Leger te velde” dienststempel dat werd gebruikt om de portvrijdom van soldaten te bevestigen. Dit betekent dat de briefkaart direct, buiten het postkantoor in Smiltē om, aan de militaire autoriteiten of een vertegenwoordigend comité werd afgeven. Het zwarte stempel ZUGELASSEN (“Toegelaten”), dat waarschijnlijk werd gebruikt door de censor van een Duitse legereenheid, duidt erop dat de kaart ook daadwerkelijk aan de Duitsers werd overhandigd.

Afb 1b

Mogelijk is de aantekening “21” (of “25”) februari op de achterzijde als ontvangstdatum door de geadresseerde aangebracht. Daarmee is de kaart na de hervatting van het Duitse offensief op 19 februari ontvangen. De Duitsers zegden de wapenstilstand op na het afbreken van de vredesonderhandelingen door de Sovjet Unie. Een dag later al werd Smiltē door Duitse troepen ingenomen.

De twee andere poststukken die ik hierna beschrijf werden na het officiële einde van de wapenstilstand geschreven en gepost.

Afbeelding 2 toont een postwaarde-stuk van 3 kopeken, uitgegeven in 1909 met een aanvullende frankering tot 20 kopeken, op dat moment het buitenlandporto voor een brief. De kaart is geadresseerd naar Riga en drie dagen voor de hervatting van het Duitse offensief op 16 februari in Moskou gedagtekend. Hoe (en of) de kaart Riga bereikte is de vraag, daarvoor zijn op de kaart geen aanwijzingen te vinden.

Als laatste **afbeelding 3**. Dit is een als briefkaart gebruikte losgeknipte voorkant van een gefrankeerde vouwbrief van 7 kopeken, op 25 februari 1918 naar Riga verzonden vanuit Aktyrka (gouvernement Charkov, nu in Oekraïne). Onder de zegel is met blauw potlood "Riga" geschreven, mogelijk door de Duitsers bij overgave van de kaart aan de frontlijn. Dit kan worden verklaard door het feit dat al op 27 januari (Jk) / 9 februari (Gk) 1918 de Centralen en Oekraïne, los van de Sovjet Unie, in Brest-Litovsk een afzonderlijk vredesverdrag hadden gesloten. Het is dus voorstelbaar dat na 19 februari postverkeer aan het zuidwestelijke (Oekraïense) front mogelijk bleef.

Literatuur:

1. Olav Petri: "Van Riga naar Odessa via Brest-Litovsk: een beschrijving met open einden". In "Het Baltische Gebied", nr. 63, 2013, 4-9.
2. Джон Уиллер-Беннет. БРЕСТСКИЙ МИР. Победы и поражения советской дипломатии. Москва. «Центрполиграф» 2009.
3. <http://www.forost.ungarisches-institut.de/pdf/19171215-1.pdf>
4. A. Leppa: "The beginning of mail exchange between Russia and Germany in 1918". In "Rossica Journal of Russia Philately", nr. 106, 1985, 55-56.

Afb. 2

Afb. 3

5. V. Marcilger: "Riga. Postgeschichte bis 1919", 1987.
6. W.-D. Röttger: „Postverkehr zwischen dem. Ob.-Ost. Gebiet und Russland während des Waffenstillstandes 1917/18“. Postgebiet Ob. Ost. Forschungsbericht 1979:1.
7. Stoltz: „Der Waffenstillstandsvertrag zwischen den Mittelmächten und Russland vom 15.12.1917 und seine Auswirkungen auf die deutsche Postüberwachung“. AGZ Rundbrief 1983:38.
8. H. Lukaschewitz: "Die Post über Waffenstillstandslinien nach und aus Russland im Bereich von Livland und Kurland 1917 und 1918". 2. Symposium zur Postgeschichte Lettlands, 2003, 21-31.

DE LOKALE UITGAVE VAN ELVA, 1941. EEN NIEUWE ONTDEKKING

Thomas Löbbbering

Elva ligt aan de spoorlijn Riga – Tartu (Dorpat), 30 kilometer ten zuidwesten van Tartu.

In 1939 telde het stadje ongeveer 1700 inwoners. Op 9 juli 1941 trokken de sovjettroepen zich langs de spoorlijn naar het noorden terug. Het Duitse leger nam direct hun plaats in, maar van een Duits civiel bestuur was nog geen sprake.

Zoals in andere plaatsen in het zuiden van Estland kwamen ook in Elva organen van het gemeentelijke Estse zelfbestuur en van het landsbestuur voorlopig onder het gezag van een commandant van de plaatselijke Estse zelfverdediging, in dit geval majoor K. Verilo. Aanvankelijk gebeurde dit onder Estse eindverantwoordelijkheid, vervolgens in toenemende mate naast en tegenover de Duitse bezettingsorganen en tenslotte eigenlijk nog in hun opdracht.

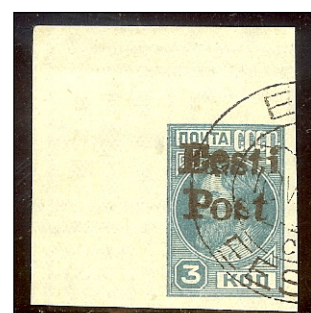
Onder andere stond majoor Verilo de postmeester van het postkantoor in Elva, R. Poll, toe om voorradige sovjetpostzegels en -postwaardestukken te overdrukken en die tegen de opgedrukte nieuwe waarde te verkopen en zo inkomsten te genereren. Op die manier werden, volgens nadien opgestelde ambtelijke documenten, ongeveer 7.200 aanwezige sovjetzegels en 300 sovjetpostwaardestukken overgedrukt (**afb. 1 t/m 4**).

Op het zelfde moment en nadat deze eerste opdrukken waren uitverkocht kon het publiek ongebruikte postzegels en postwaardestukken uit eigen bezit aan het loket aanbieden. Deze werden door het aanbrengen van de handstempelopdruk “Eesti Post” weer geldig voor frankering en tegen een vergoeding, gelijk aan de nieuwe frankeerwaarde, opnieuw aan het publiek verkocht.

In gebruik was een tweeregelig rubberen handstempel “Eesti Post”. Voor zowel dit stempel als voor de dagtekeningstempels ELVA A, B en C werd dezelfde zwarte stempelinkt uit de tijd van de zelfstandige republiek Estland

Afb. 1
Michel Nr. 1 XI

Afb. 2
Michel Nr. 3

Afb. 3
Michel Nr. 19

Afb. 4
Michel Nr. A11, 27 IX 41

gebruikt (**afb. 5 t/m 7**). De kleuren zijn dus identiek.

De lengte en de lettersamenstelling van het handstempel variëren omdat de letters uit een letterdoos kwamen

en bij herhaling opnieuw werden gezet.

We kunnen twee hoofdtypen onderscheiden.

Type I heeft als belangrijkste kenmerk de lengte van "Post", namelijk onveranderlijk ongeveer 11,4 mm. Dit type werd gebruikt van 10 juli tot en met 4 augustus.

Binnen deze periode kunnen we twee ondertypen Ia en Ib onderscheiden, duidelijk verschillend door het verwisselen van de letter "t". De "t" van "Eesti" en die van "Post" verwisselen onderling van plaats. De vroegste opdruk van type Ib kennen we momenteel met het dagtekeningstempel van 13 juli.

Type II heeft eveneens de lengte van "Post" als belangrijkste kenmerk. Die bedraagt hier onveranderlijk ongeveer 12,1 mm. De nieuwe opmaak van het handstempel in type II vond op 5 augustus plaats. Tot nu toe kennen we als vroegste gebruiksdatum 7 augustus.

Type II was in gebruik tot aan het einde van de verkoop van de zegels aan het loket en ook daarna nog.

De talrijke vervalsingen van de "Eesti Post" opdruk maken keuring door een ter zake kundige keurmeester noodzakelijk. Het opdrukstempel was tot 27 oktober 1941 op het postkantoor van Elva aanwezig. Postmeester Poll bevestigde zelf dat hij in deze periode op verzoek van klanten door hen ingeleverde postzegels met het handstempel overdrookte en met het dagtekeningsstempel ontwaardde.

Op grond van de nu bekende stempeldata kunnen we vaststellen dat op 14 juli en op 11 en 14 augustus (dus na de verkoop aan het loket) verreweg de meeste afstempelingen plaatsvonden van postzegels die niet op het postkantoor voorradig waren, maar door het publiek werden aangeboden om ze, tegen hernieuwde betaling van de nominale waarde, te voorzien van de opdruk.

In de bekende documenten wordt geen officiële datum genoemd waarop aan de geldigheid van de Elva-zegels een einde kwam. De verkoop aan het loket eindigde in de loop van 12 augustus. De laatste gebruiksdatum van een dagtekeningstempel op een zonder twijfel echte Elva-zegel is 27

Afb. 5
ELVA A

Afb. 6
ELVA B

september (afb. 4). In de meeste catalogi wordt 15 september 1941 als laatste dag van geldigheid genoemd.

De dagtekeningstempels ELVA A, B en C komen in een verhouding van ongeveer 5 : 75 : 20 procent voor. Daarnaast komen af en toe echte afstempelingen voor met het dagteke-

ningstempel van PUKA en diverse stempels van TARTU.

Opdruk- en stempelvervalsingen door Ralf Linno, Jaan Lubi en anderen komen veelvuldig voor. **Afbeelding 8** toont vervalsingen van Ralf Linno van de stempels ELVA A en B.

Alle zegels en postwaardestukken van de lokale uitgave van Elva zijn zeldzaam. Dat geldt zowel voor ongebruikte als gebruikte stukken, in het bijzonder voor poststukken en al helemaal voor postwaardestukken. Hier (**afb. 9 en 10**) een paar voorbeelden.

Afb. 7
ELVA C

Afb. 8
De valse stempels A en B

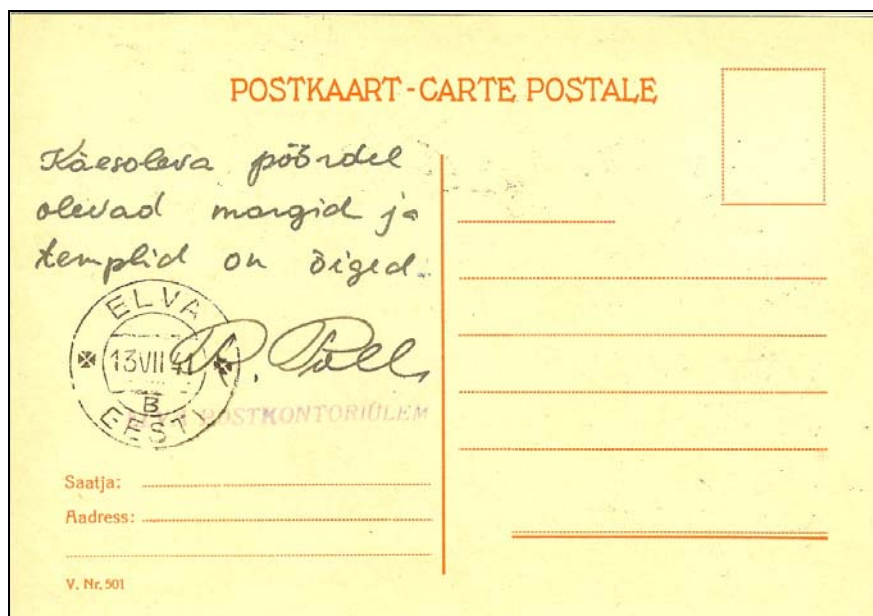
Afb. 9
Achterkant PK P.Poll 13 VII 41

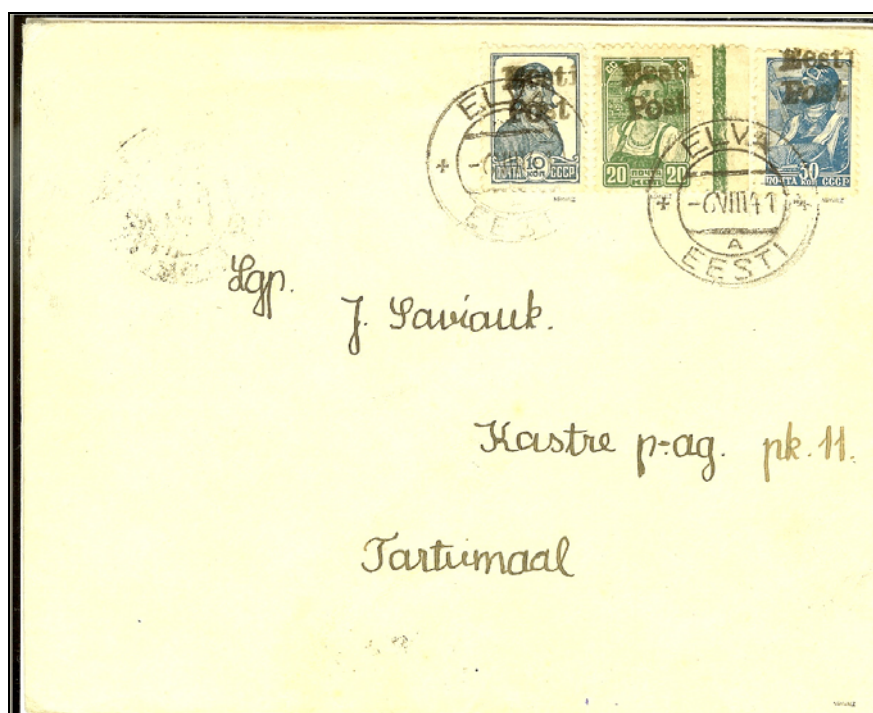
De afbeeldingen 9 en 10 tonen een briefkaartformulier van de Estse post, V. Nr.501. Postmeester R. Poll bevestigt hierop middels datum en dagtekeningstempel ELVA B van 13.VII.1941 dat de op de achterkant geplakte en met hetzelfde stempel ontwaarde zegels (Michel nrs. 21 tot 23) echt zijn.

Echt gebruikt behoren poststukken met deze uitgave tot de zeldzaamheden, niet alleen van de Estse filatelie, maar ook van de Duitse bezettingsuitgaven tijdens de Tweede Wereldoorlog.

Zo'n brief zien we op de afbeeldingen 11 en 12, volgens het juiste porto gefrankeerd met 60 kopeken voor een brief in de 2de gewichtsklasse (Michel nrs. 6, 8 en 9) en van Elva naar Tartu verzonden tussen 6 en 8 augustus. Op de achterzijde bevindt zich de stuitstrook van de Duitse veldcommandant in Tartu / Dorpat. Die censureerde de brief in de open ingeleverde enveloppe en sloot die daarna met de sluitstrook.

Afb. 10
Voorkant PK P.Poll 13 VII 41

Afb. 11
Voorkant brief Elva-Tartu 6.-8. VIII. 41

Een vergelijkbare brief toont **afbeelding 13**, ook volgens het juiste porto gefrankeerd, nu met 30 kopeken voor een brief in de 1ste gewichtsklasse (Michel nr. 35) en van Elva op 10 augustus 1941, via Tartu / Dorpat verzonden naar Rakvere / Wesenberg. Ook deze envelop werd open ingeleverd, door de Duitse veldcommandant gecensureerd, dicht geplakt en verzonden (zie **afbeelding 12**).

Op de voorkant bevindt zich op deze brief bovendien een in rood geschreven letter "k", waarvan de betekenis nog niet eenduidig is vastgesteld. Mogelijk gaat het om de Estse aanduiding voor "kontroll" die in gelijke vorm op gecensureerde poststukken uit de steunpuntenperiode 1939-1940 voorkomt. Dit vooronderstelt dat op het bureau van de Duitse commandant ook Estse censoren en/of postbeamten werkten. Dat lijkt logisch vanwege het gebrek aan kennis van het Ests bij medewerkers van het Duitse leger.

Afb. 12
Achterkant brief Elva-Tartu, 6.-8.VIII. 41

Afb. 13
Voorkant brief Elva-Rakvere, 10.VIII.41

De afbeeldingen 14 en 15 laten een echt gebruikt postwaardestuk (Michel P 2) zien, op 7 en 8 augustus 1941 verzonden van Elva naar Tartu. Het dagtekeningstempel van Tartu is gelijk aan dat op eerder getoonde brieven (zie afbeelding 12). Vermoed kan worden dat het niet alleen diende als aankomststempel maar ook als kenmerk van de censuur.

Wie zich met deze zeer interessante postzegeluitgave bezig wil houden, moet zich niet alleen verdiepen in de postale samenhangen, maar evenzeer in de kennis van druktechnieken en historische achtergronden. Voor de ware liefhebbers worden daarom aanbevolen:

1. Vello Mendväre, Elva Local Issue 1941 (Part I), in Eesti Filatelist 1975, nr. 16-17, blz. 77 e.v.
2. Vello Mendväre, Elva Local Issue 1941 (Part II), in Eesti Filatelist 1976, nr. 18-19, blz. 82 e.v.
3. Vambola Hurt en Elmar Ojaste, Eesti / Estonia / Estland, Philately & Postal History Handbook & Catalogue, Göteborg 1986, blz. 194 e.v. (ISBN 91-7810-545-5).
4. Eino Avarsoo, Elva Stamps Local Issue 1941 – The Real History, Tallinn 1988 (Manuscript).
5. Harry von Hofmann, Estland vor dem und als Teil vom Postkommissariat Ostland, Harry von Hofmann Verlag, Hamburg 2010, blz. 77 e.v. (ISBN 979-3-7636-5079-8).

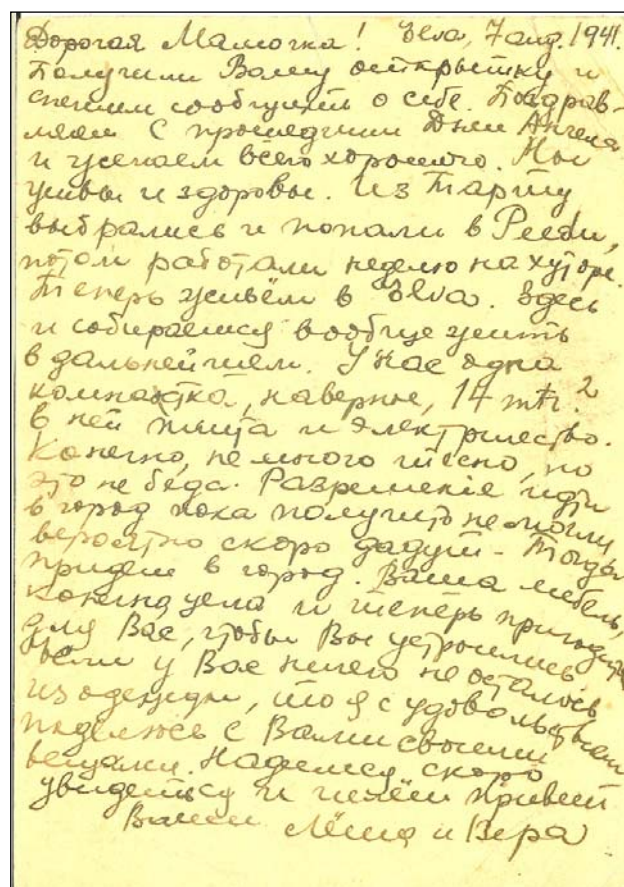
Waarom dit lange “Voorwoord”. Wel, omdat er een nieuwe ontdekking te melden valt.

Zoals hiervoor verteld kon men aan het loket in Elva niet alleen ongebruikte postzegels van de Sovjet Unie door het aanbrengen van de opdruk “Eesti Post” weer voor gebruik toelaatbaar laten maken, maar ook postwaardestukken.

In het vervolg van dit artikel gaat het dus in de eerste plaats niet over de 300 postwaardstukken uit de voorraad van het postkantoor in Elva die postmeester Poll op zijn initiatief van een opdruk voorzag en aan het loket verkocht, maar voornamelijk over de Sovjet postwaardestukken die voor

Afb. 14
Voorkant P2 Elva-Tartu, 7.-8.VIII.41

Afb. 15
Achterkant P2
Elva-Tartu,
7.-8.VIII.41

herwaardering door burgers aan het loket werden aangeboden.

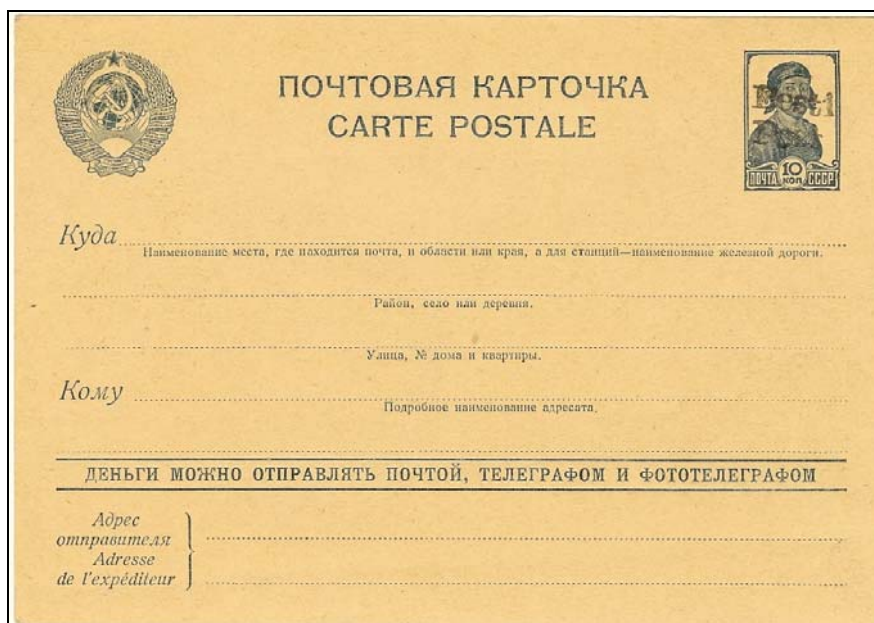
Tot nu toe zijn die bijna uitsluitend gebruikt bekend: in grote meerderheid met afstempelingen op verzoek, in minderheid echt gebruikt.

In de Michelcatalogus werden ze tot nu toe opgenomen onder de nummers U 1-3 en P 1-3.

Het tot nu toe onder P1 gecatalogiseerde postwaardestuk was oorspronkelijk het sovjetpostwaardestuk SU P 150. Dat werd in 1939 uitgegeven en na de annexatie van Estland door de Sovjet Unie in 1940 werd het ook daar aan het loketten verkocht.

Het thans onder nummer AP 1 in de Michel postwaardestukkencatalogus “Deutschland” 2014 opgenomen postwaardestuk was oorspronkelijk het sovjetpostwaardestuk SU P 160 I, dat begin 1941 in de Sovjet Unie (en daarmee in de Estse Sovjetrepubliek) was uitgegeven.

Het belangrijkste verschil met SU P 150 vormt de toegevoegde reclame-tekst 01 tussen het adres- en afzender-deel van de kaart. Die ontbreekt op kaart SU P 150. Verder sluit bij druktype I de adreslijn op de hoogte van “Kyda” aan, terwijl die bij de vanaf 1942 uitgegeven postwaardestukken van de druktypen II en III ongeveer een millimeter hoger aansluit. Dit verschil is belangrijk omdat de postwaardestukken van de druktypen II en III geen echte opdrukken “Eesti Post” kunnen hebben.

Afb. 16
AP1-SU P160 I (01)

Van het nieuw gecatalogiseerde postwaardestuk AP 1 is tot nu toe slechts één exemplaar bekend en wel ongebruikt. Over het algemeen kunnen we vaststellen dat ongebruikte postwaardestukken van Elva beduidend minder voorkomen dan gebruikte. Gebruikte exemplaren tenminste nog tot tien stuks per uitgave, ongebruikte voor deel als uniaten.

Dit is toch wel verwonderlijk omdat volgens de ambtelijke stukken 300 sovjetpostwaardestukken zouden zijn gebruikt voor het aanbrengen van de opdruk “Eesti Post”. Moeten we twijfelen aan de ambtelijke getallen? Of werden/worden die fout gelezen als

“postwaardestukken” (zie **afb. 14 en 15**) en “briefkaartformulieren” (zie **afb. 9 en 10**) met elkaar verward werden/worden?

Lezers van dit artikel wordt vriendelijk, doch dringend, gevraagd om in hun verzameling aanwezige gebruikte en ongebruikte postwaardestukken van de lokale uitgave Elva 1941 als scan of kleurkopie te zenden aan thomas_loebbering@hotmail.com of Rudolf-Dietz-Strasse 9, 56379 Holzappel, Duitsland. Met ieders hulp komt het wellicht tot een vervolg op dit artikel.

◀

GRINIUS, EEN TOEVALLIGE ONTMOETING

Olav Petri

Een Duitse enveloppe uit 1947 trok mijn aandacht, niet wegens de frankering, maar wegens de geadresseerde, "Mrs. Ch. Grinius". De naam Grinius komt –zo dacht ik- voor op Litouwse postzegels. De brief is door Dr B. Matulionis verzonden vanuit het straatarme Duitsland van 1947, Bad Rehburg bij Hannover, "Hosp. Alexander".

Thuisgekomen de collectie erbij gehaald en inderdaad, Kazys Grinius staat op twee postzegels afgebeeld als Litouws politicus, een man met een forse bos haar die je nogal open dan wel serieus aankijkt. Ooit had hij een martiale snor.

Wat is er over hem bekend? Is er een link tussen de geadresseerde van het poststuk en Kazys Grinius?

Het poststuk zelf (afb. 1) is overigens ook interessant, het is een Amerikaans postwaardestuk voor luchtpost, aangevuld met 2 Amerikaanse luchtpostzegels, samen 16 dollarcent, plus de Duitse frankering met algemene bezettingszegels ter waarde van 0,79 Reichsmark. Luchtpost van burgers vanuit Duitsland naar Amerika was toen nog niet mogelijk. Alle zegels, zelfs de Amerikaanse, zijn afgestempeld op 23 juni 1947. De brief is geopend, er is een Britse censuurstrook plus een extra censuurstempel en een censuur nummerstempel, waarschijnlijk Brits, en een aankomststempel 18 juli 1947 Chicago, Illinois. Het verder postaal analyseren van het poststuk laat ik over aan deskundigen.

Wie was Kazys Grinius?

Kazys Grinius is in 1866 geboren in Litouwen te Kazlu Ruda, district Mariampole, destijds gouvernement Suvalki. Hij overleed in 1950 in Chicago; zijn stoffelijk overschot is na de herkgeregen onafhankelijkheid in zijn geboorteplaats herbegraven.

Grinius studeerde Medicijnen in Moskou, was politiek actief, kreeg te maken met arrestaties, zat meermalen in

Afb. 1a

Afb. 1b

Afb. 2
Grinius, Mi. 134

gevangenis, o.a. in Moskou. Hij was lid van de broederschap van Litouwse artsen.

Tijdens de Eerste Wereldoorlog werkte hij in Kislovodsk in de Kaukasus in enkele kuuroorden en gaf leiding aan een militair hospitaal. De Russische Burgeroorlog leidde ook daar tot gevechten en vervolging van adel en geëde burgerij.

Plunderende Rode militairen doodden in oktober 1918 in Kislovodsk zijn vrouw en dochter. Grinius trok per trein naar Novorossiysk aan de Zwarte Zee en over zee naar Frankrijk, waar hij betrokken raakte bij de vertegenwoordiging van Litouwen, hij zette zich o.a. in voor de terugkeer van Litouwers die in krijgsgevangenschap zaten in het Westen. Er volgde in Litouwen een politieke carrière, een eigen politieke partij, parlamentslid, minister, premier, later 6 maanden president tot hij eind 1926 werd afgezet door Smetona die hem te links vond.

Grinius was een democraat gebleken die niet wilde dat monden gesnoerd werden of dat groeperingen werden uitgerangeerd. Hij werkte verder als arts en in de plaatselijke politiek in Kaunas. Hij speelde een grote rol in de tuberculosebestrijding in zijn land. Een eredoctoraat in de Medicijnen viel hem ten deel, actief was hij ook op bijvoorbeeld botanisch gebied. Tijdens de Tweede Wereldoorlog ontkwam hij aan de Russische deportaties. Grinius liet later de Duitse bezetters in een memorandum duidelijk weten dat hij het optreden tegen Joodse bevolkingsgroep afkeurde. Dat leverde hem verbanning op naar het platteland, de andere ondertekenaars verdwenen naar Duitsland. Als arts deed hij zijn best

voor de patiënten. Met de Duitsers meewerken deed hij volgens diverse internetbronnen niet. Volgens een andere bron was hij (automatische vertaling met risico op fouten) hoofd van de gezondheidsraad geweest. Inmiddels ging zijn gezichtsvermogen steeds sterker achteruit. In 1944 vluchtte hij naar Duitsland en kwam terecht in een kamp voor displaced persons in Hanau in de Amerikaanse zone.

Hij was actief onder de vluchtelingen en scheef een appel aan politieke leiders om Litouwen de zelfstandigheid terug te geven.

In Duitsland verscheen destijds al een eerste versie van zijn memoires. Ten slotte emigreerde hij in 1947 met zijn gezin, hij was in de jaren '20 hertrouwd, naar Amerika, Chicago, Illinois. Grinius kan voorrang gekregen hebben aangezien men in Amerika veel belangstelling had voor belangrijke personen met kennis van politieke zaken. In Amerika speelde hij een rol in Litouwse organisaties. In 1950 overleed hij en werd daar begraven. In de naoorlogse jaren, met name nadat in de loop van 1948 de Koude Oorlog een feit was geworden, emigreerden 30.000 Litouwers naar Amerika.

Afb. 3
Grinius, Mi. 603

Is er een relatie tussen Kazys Grinius en het poststuk?

Jazeker, zowel richting geadresseerde als richting afzender. De tweede echtgenote van Grinius heette Christine, ook gespeld als Kristina en dat is de naam van de geadresseerde. Er kunnen in Chicago in 1947 meerdere dames Christine Grinius geheten hebben, maar het is wel erg toevallig.

Daar komt nog bij dat het internet gegevens biedt over de afzender.

Dr. B. Matulionis was ook arts, was lid van de broederschap waar Grinius lid van was. Hij richtte in 1927 onder andere een kuuroord op in Birsjtono, was actief in de strijd tegen tuberculose en had bij dat werk met Grinius te maken, ook nog tijdens de oorlog en de Duitse bezetting. Matulionis verbleef in Duitsland in een ander gebied, "Bad Rehburg bei Hannover", in de Britse zone, en werkte blijkens het adres in een ziekenhuis. De Britten richtten inderdaad ziekenhuizen in bij Rehburg, o.a. het Montgomery hospital. Alexander was de naam van een andere Britse veldmaarschalk. De regio zat vol vluchtelingenkampen. Matulionis zal geweten hebben dat zijn collega, een van de belangrijkste Litouwse vluchtelingen, naar Amerika emigreerde en had blijkbaar contact met de familie.

Ik weet het, filatelie houdt zich niet zozeer bezig met de geadresseerden en afzenders van een poststuk. Toch is dit poststuk interessant, als eenvoudige getuige van een moeilijke tijd en als toevallige herinnering aan een zeer verdienstelijke Litouwer.

Literatuur

Wikipedia in diverse talen, waarbij het Litouws via de Google vertaalmodus gelezen is.

De meeste sites herhalen dezelfde gegevens, maar enkele archieven bieden meer en kunnen automatisch vertaald worden.

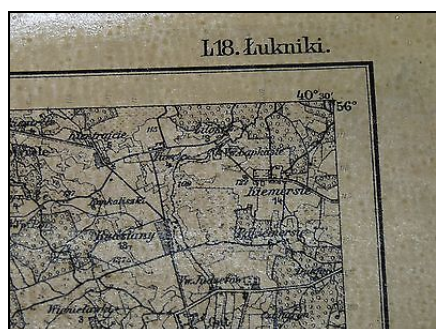
De site van college.holycross.edu/faculty geeft uitgebreid informatie via het verhaal over een andere arts.

VALSE LETTEN

Jan Kaptein,
Keimpe Leenstra
Audrius Brazdeikis

Op Ebay stond onderstaand (afb. 1a en 1b) vel te koop –en is ook verkocht voor een flink bedrag. De verkoper heeft het echt zo gescand dat de randen er niet helemaal goed opstaan. Op basis van informatie van Keimpe Leenstra en Audrius Brazdeikis kunnen we ervan uitgaan dat ook dit vel een vervalsing is.

Het gaat in alle gevallen om de kaart L18 (Lukniki).

Afb. 1b

Keimpe Leenstra kon heel goedkoop de hand leggen op zo'n vel bij dezelfde verkoper.

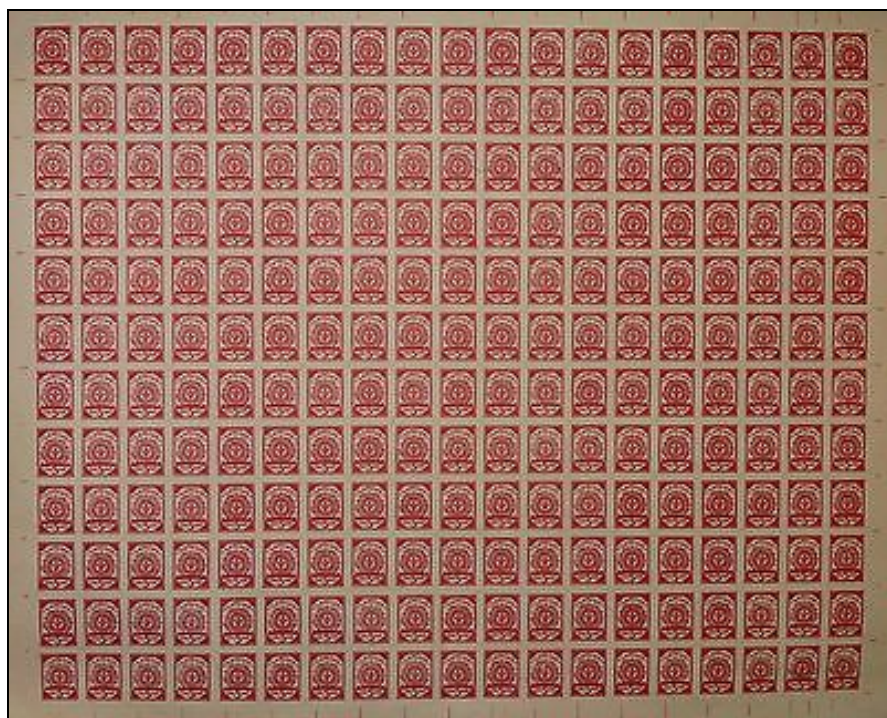
Aan de randen zijn de vervalsingen te herkennen (afb. 2 en afb. 4).

Als we de randen volledig kunnen bekijken, dan is duidelijk dat de echte vellen er anders uitzien (afb. 3).

Bij de vervalste verschilt de dikte en lengte van de lijnen op de randen (afb. 2 en 4).

Op de site van de LPS, adres: <http://lithuanianphilately.com> schrijft Audrius Brazdeikis over vervalsingen van Litouwse zegels en poststukken.

◀

Afb. 1a

Het vel zoals het op Ebay te koop stond.

Afb. 2

Een voorbeeld met de rand van een vervalsing.

Afb. 3
De echte zegels.

Afb. 4
Nog een voorbeeld van een veldeel
met valse zegels.

TERUGKOMEN OP

Ruud van Wijnen
Jan Kaptein

In deze rubriek komen we terug op eerdere artikelen.

HBG 63 Waar, waar precies?

In dit artikel liet Ruud van Wijnen zien dat bij stempels een nadere aanduiding met de landstreek nodig was (p. 17). Hiernaast een voorbeeld uit Litouwen: briefje vanuit Naumiestic Taurage, Naumiestic in het district/county Taurage. Van dit postkantoor is al een stempel uit 1920 afgebeeld in het handboek van Fugalewitsch.

Afb. 1b (100 %)

Op de internetsite van de LPS beschrijft Vytautas Doniela een aantal vroege stempels (provisorische) en brieven van dit postkantoor. Adres op internet: <http://lithuanianphilately.com/postal-history/naumiestic-taurages.html> Op 10 juni 1919 kreeg Konstantinas Jefimavičius het mandaat om een Litouws postkantoor te openen in Naumiestic Taurage.

En er is inderdaad ook een stempel Naumiestic Sak. of Sk., Naumiestic in het district/county Sakiai. Op de internetsite van de LPS beschrijft Vytautas Doniela ook een aantal vroege stempels en brieven van het postkantoor Naumiestic (Šakių, Kudirkos).

Afb. 2

Kaart met het stempel Naumiestic. (site LPS, artikel Vytautas Doniela, collectie Raimundas Lapas)

Afb. 1a (94 %) (coll. Jan Kaptein)

Afb. 1c

Op de achterzijde van deze brief staat ook het aankomststempel van Silalė.

Adres op internet:

<http://lithuanianphilately.com/postal-history/naumiestic-sakiu.html>

In het handboek –Fugalewitsch- wordt ook het stempel met Naumiestic zonder verdere aanduiding gesignaleerd. Dit is het stempel van Naumiestic in het district/county Sakiai. In de tsarentijd heette deze plaats Vladislavov en het Ob.Ost –postkantoor tijdens de eerste wereldoorlog droeg de naam Wladislawow.

De kaart (afb. 2) met een afbeelding van Wladislawow heeft het stempel Naumiestic zonder verdere aanduiding.

Op 20 december 1918 komt er een mandaat voor een postmeester, Antanas Kutaitis.

In 1934 wordt de officiële naam Kudirkos Naumesties. Deze naam zien we ook in stempels uit de Sovjetperiode. Door de lange naam – en dan tweetalig- krijgt het stempel aan aparte vorm (afb. 3).

Nog een voorbeeld uit Litouwen is het stempel van Gražiškiai (afb. 4). Hier is de afkorting van het district Vilkaviškis in het stempel toegevoegd.

Afb. 4b (150 %)

Dezelfde of gelijkkluidende naam komt niet in een ander district voor. Wel is het een postkantoor in een heel klein plaatsje – in 2001: 401 inwoners - en wellicht is daarom een nadere aanduiding gegeven. Veel Litouwse stempels hebben een nadere aanduiding van het district. Het stempelboek van V. Fugalevičius heeft ze bij elkaar gezet: ruim 5 pagina's¹.

Jan Kaptein

¹ Pašto Antspaudai Lietuvoj / V. Fugalevičius. – ed. 1990. – p. 109-114.

Afb. 3 (coll. Jan Kaptein)

Afb.4a (72%) (coll. Jan Kaptein)

Joop van Heeswijk
Jan Kaptein,
Olav Petri
Ruud van Wijnen

Deutsche Zeitschrift für Russland-Philatelie April 2013 ; Nr 98

Jean-Pierre Magne opent dit nummer met een artikel over de post tussen Rusland en Frankrijk tussen 1 april 1874-31 december 1875). Het gaat hier om onvoldoende gefrankeerde brieven met ook een brief uit Riga.

Ook in de tsarentijd werd soms post uit het buitenland retour gezonden (onvoldoende adressering etc.). De bijdrage van Douglas N. Muir laat tweetalige etiketten zien, die hiervoor gebruikt werden door de tsaristische post.

De artikelenreeks over aantekenen in speciale postkantoren wordt voortgezet: rijdende postkantoren en schepen. Thomas Berger laat in dit artikel ook een voorbeeld uit het Baltische gebied zien (afb. 1). In de rijdende postkantoren werden heel weinig brieven aange-tekend – en op de varende postkantoren nog minder.

Voor het inschrijven werden daarom geen stempels gebruikt, maar een handschrijfaanduiding. Op de brief hiernaast is deze aanduiding: Nr 534 / 2 (Loth). Het hoge inschrijfnummer duid erop dat op deze lijn - 40 (Reval - St. Petersburg) – iedere maand opnieuw met de nummering werd begonnen.

Hans-Werner Reinboth gaat verder met zijn artikelenreeks over de postwaardestukken – enveloppen met afbeelding – van de Sovjet-Unie. Deze keer gaat het om de postwaardestukken met het waardestempel van de 10^e serie permanente zegels en met watermerk 1960-1967.

De bijdrage van Manfred Nolte is het 7^e deel in de artikelenreeks over de veldpostsorteerpunten van de Sovjet-veldpost tijdens de Tweede Wereldoorlog.

Gerecenseerde tijdschriften of artikelen daaruit kunt u tegen porto- en/of kopieerkosten opvragen via de redactie.

Afb. 1

Aangetekende brief uit Revel naar Boekarest: vervoerd en aangetekend in post-wagon op de lijn 40, Revel-St. Petersburg. Er waren geen stempels in gebruik: handschrift –aanduiding "Nr. 534 / 2" linksboven.

Een tweede artikel van Thomas Berger in dit nummer gaat over rembourssendingen (verrekenzendingen) 1888-1919. De ontvanger betaalt de kosten van het pakket en de remboursskosten van de post. De post zorgt dan weer dat het bedrag aan de verzender wordt betaald (met aftrek van de remboursskosten). Het artikel bevat ook voorbeelden uit Riga.

Jan Kaptein

Deutsche Zeitschrift für Russland-Philatelie November 2013 ; Nr. 99

In dit nummer hebben de meeste artikelen geen betrekking op het Baltische gebied: het Russisch-Turkse conflict (1877/1878), de Wolgaduitsers (1871-

1945), Oekraïne (1917-1921), Odessa (1922/1923) en Roemenië (1922).

Manfred Nolte gaat verder met het 8^e deel in de artikelenreeks over de veldpostsorteerpunten van de Sovjet-veldpost tijdens de Tweede Wereldoorlog.

Thomas Berger laat provisorische aantekenstrookjes zien op Zemstvo-brieven 1899.

Hans-Werner Reinboth schrijft opnieuw over de postwaardestukken met het waardestempel van de 10^e serie permanente zegels en met watermerk 1960-1967. Ditmaal postwaardestukken zonder watermerk, 4 kor. en met 'Куда' – 'Кому' en 'Адрес отправителя' in het adres- en afzenderveld.

Hij geeft ook een overzichtstabel met

daarbij verwijzingen naar nummers van postwaardestukken.

Zijn artikelenreeks gaat niet speciaal over het Baltische gebied. Wel kan men de verzameling postwaardestukken met Baltisch motief weer met andere ogen bekijken.

Een voorbeeld met motief uit het Baltische gebied is ook in de tabel opgenomen. (afb. 2). Volgens de tabel is dit postwaardestuk te catalogiseren onder U 272 I.: 4 kop., zonder watermerk, met 'Куда' – 'Кому' en 'Адрес отправителя' in het adres- en afzenderveld. Er zijn verschillende types adres-afzenderveld te onderscheiden en dit is type II.D: lengte lijnen tussen 67-71 mm, gekleurde afseiding tussen het afzenderveld en adresveld.

In de het artikel worden ook postwaardestukken vermeld met 'binnendruk'.

Onder dit type is ook een postwaardestuk genoemd met Ests motief. We hebben hier te maken met een bijzondere manier van 'hergebruik': wel gedrukte, maar nog niet helemaal gereed zijnde oudere postwaardestukken binnenste buiten.

Jan Kaptein

Phillit 2013 ; No 61

Nummer 61 start met de mededeling dat in Phillit geen overzicht meer gegeven wordt van de nieuwe uitgaven van de Litouwse Post. Deze beslissing is genomen vanwege een 'speculative issue', een souvenirvelletje dat niet werd verkocht aan Litouwse filatelisten.

Antanas Jankauskas en Vitalijus Malinauskas beschrijven – gebaseerd op documenten- details van de bekende 'De Jure'-uitgave. Het artikel is in het Litouws geschreven.

Naar aanleiding van het bezoek van V. Fugalevičius in Kaunas geeft Ričardas Vainora een vooruitblik op de plannen voor een nieuwe stempelcatalogus.

Een bijzondere brief van het Litouwse Ministerie van Buitenlandse zaken wordt beschreven door Thomas Radzuweit: 1933, aan de Secretaris-Generaal van de Volkenbond.

In het overzicht van de veilingen is een 'mooie' Litouws-Sovjet mengfrankering te zien van 1 september

Afb. 2 (73 %) (coll. Jan Kaptein)

Postwaardestuk, XMK-nummer 3724, uitgeven 10-5-1965. Stempel Kudirkos Naumiestis

1940. Voor 300 \$, maar wel vals:

*frankering met o.a. twee zegels van 10 ct (Mi. 451) -met de LTSR-opdruk die waarschijnlijk nooit officieel zijn uitgegeven.

*Sovjet en Litouwse zegels werden naast elkaar gebruikt in december 1940

* gestempeld met na-oorlogs Sovjet-stempel van Pakruojis.

De expositie van Vyginas Bubnys wordt beschreven: Litouwse luchtpost. In Phillit zijn twee brieven van de 'Lituanica' te zien, een brief van de 'Lituanica II' (F. Waitkus), een brief van een Zeppelinvlucht en een brief van de eerste vlucht Kaunas-Palanga.

Jan Kaptein

Phillit 2013 ; No 62

Ričardas Vainora bespreekt – in het Litouws – de speculative uitgave van 27 mei 2013. Ook in het Litouws is het artikel van M. Urbšienė over de communicatie, post en paspoorten tijdens de Eerste Wereldoorlog.

Tussen 1993 en 1995 zijn ook postzegels voor de Litouwse post gedrukt door Goznak in Moskou. De procedure –met drukproeven- wordt beschreven door Vitaly Geyfman.

Hij laat ook een aantal van deze drukproeven zien.

Leonas Veržbolas laat exprespost zien uit de jaren dertig en schrijft over uitingen van liefde via het op een bepaalde manier plakken van de postzegels.

Antanas Jankauskas toont aan dat de 2^e uitgave met Smetona (Mi. 410-412) niet gedrukt is in vellen van 100.

Waarschijnlijk zijn de zegels gedrukt in vellen van 4x (10x10)=400.

Verder schrijft hij –in het Litouws- over de Raseiniai lokale uitgave: behalve 5 kap. ook 3 kap. en 5 kap.

Het overzicht van de veilingen laat onder andere de niet-uitgegeven ontwerpen zien van Smetona (1934) op de Cherrystone veiling (november 2013). Deze ontwerpen komen uit de Bradbury-Wilkinson archieven.

Via de site

www.cherrystoneauctions.com

zijn de oude catalogi in te zien (met de afbeeldingen in kleur).

Antanas Jankauskas laat nog 'specimen'-opdrukken zien van beroemde verzamelaars.

Tomas Rimdeika gaat enslotte verder met zijn rubriek Lituanica: Litouws motief op niet-Litouwse zegels.

Jan Kaptein

**Lituania, Mitteilungsheft
der Forschungs-
gemeinschaft Litauen im
BDPh e.V.
Dezember 2013, Nr 40**

De roerige geschiedenis van Litouwen wordt weer duidelijk in het artikel van Vytautas Doniela: Pabrade. Dit kleine plaatsje was eind jaren dertig –als deel van het Vilnius-gebied- onder Pools bestuur. Na bezetting door de Sovjet-Unie wordt het plaatsje deel van het nog onafhankelijke Litouwen, daarna LTSR en weer bezet door de Sovjet-Unie. Op 22 Juni 1941 breekt de oorlog uit tussen Duitsland en de Sovjet-Unie. Dan volgt dus de Duitse bezetting en na de ‘bevrijding’ opnieuw een bezetting door de Sovjet-Unie. Deze geschiedenis wordt geïllustreerd door poststukken uit Pabrade.

Y. Eliahiv laat poststukken zien uit Litouwen, die via Johannesburg naar Palestina gingen. Waarom deze route?

De Sovjet-dagtekeningstempels van Klaipėda worden uitgebreid beschreven. Het artikel is een co-productie van René Pineau, Hans-Christoph von Lindeiner en Ričardas Vainora. Interessant is ook het overzicht van de gebruikte types stempels.

Bernhard Fels geeft een overzicht van de nieuwe uitgaven op FDC en tentoonstellingsstempels. Ook laat hij een –gestempelde- aanduiding van private post zien op een retour gezonden envelop.

Jan Kaptein

**Rossica
Fall, No 161**

78 pagina's in kleur liggen voor me en als recensent die dol is op geschiedenis achter postzegel en poststuk heb ik zo mijn voorkeuren. Nikolai Sorokin schrijft over de geschiedenis van de Russen in California, fort Ross. Hij illustreert het met veel foto's, enkele zegels en cinderella's zoals sluit- en plakzegels daar genoemd worden. En meteen volgt als mijn favoriet de beschrijving door Vladimir Berdichevsky van 9 ansichten die een marineman stuurde in de jaren 1902-

1903. Deze reisde naar het Verre Oosten en stuurde de kaarten naar huis. De auteur zoekt alles uit rond geadresseerden, bezochte plaatsen, de oorlogsschepen en historische achtergrond. Dit leidt uiteindelijk naar 1905 en de ondergang van het Tweede Zuidzee eskader in de slag bij Tsoe Sjima. Volop foto's en uiteraard de 9 ansichten. Vladimir Venets beschrijft postwaardestukken uit de Feldmann veiling. Leszek Osrodka maakt een classificatie van de aantekenstrookjes van het koninkrijk Polen, het ziet er goed uit, rijk geïllustreerd, en ik weet van minstens één verzamelaar in Nederland dat die dit graag zal lezen. Alexander Epstein doet hetzelfde met briefkaarten van 1909 en biedt ook een gulle collectie afbeeldingen (60 stuks), leesbaar gescand, waaronder enkele met Baltische bestemmingen of afzenders.

De "fleyspeckers" Greg Mirsky en David Waterman namen opdrukken onder de loep van portzegels van het type "zwaard kapt ketting door". Vervolgens nog zegels die geplakt werden bij ruilcontacten in de jaren '20. Dat leverde de nodige varianten op. Tot slot nog recensies en interne aangelegenheden. David Skipton verzorgde waar nodig de vertalingen uit het Russisch. Kortom, heerlijke lectuur voor bij de open haard.

Olav Petri

**Philatelia Baltica, blad van
de Forschungsgemein-
schaft Lettland
nummer 136**

In deze aflevering gaat Harry v. Hofmann in op frankeringen van per post verstuurde Monsters zonder Waarde.

Daarnaast een stukje over het toch nog niet afgesloten hoofdstuk van de Letse postwaardestukken (Ganzsachen) door Karl-Heinz Baars, die tevens in het daaropvolgende artikel het verschil tussen doorslag-, pelour-, pelure- of sigarettenpapier uit de doeken doet. Harry v. Hofmann schrijft iets over brieven uit het concentratiekamp Riga-Kaiserwald (Mežaparks). Vervolgens gaat hij uitgebreid met vele pagina's illustratiemateriaal in op via internet (ebay) aangeboden maakwerk, in casu Letse zegels met aller-

hande Nazi-opdrukken. Ziet en hui-vert: men zij gewaarschuwd. Persoonlijk vind ik het jammer dat zoveel kostbare pagina's hieraan worden besteed; ik denk dat iedere serieuze filatelist hier wel met een wijde boog omheen zal lopen. Harry v. Hofmann vraagt zich verder af waar eigenlijk Vecdaudzeva ligt of lag.

Hierop volgend worden de nieuwe uitgiften (postzegels en bijzonder stempels) beschreven. Tot slot de gebruikelijke vraag- en antwoordbrievenbus.

Joop van Heeswijk